

**DİNİ TUTUM,
DAVRANIŞLAR VE
İSLAMOFOBİ İLİŞKİSİ**

Rabia Büşra ÇOLAK

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

DİNİ TUTUM, DAVRANIŞLAR VE İSLAMOFOBİ İLİŞKİSİ

Rabia Büşra Çolak

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESKİŞEHİR

2018

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Rabia Büşra Çolak tarafından hazırlanan “Dini Tutum Davranışlar ve İslamofobi İlişkisi” başlıklı bu çalışma 30/11/2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan .....
Doç. Dr. Mustafa ALTUNOĞLU

Üye .....
Doç. Dr. M. Naci KULA
(Danışman)

Üye .....
Doç. Dr. Şenol KORKUT

ONAY
.../ .../ 2019

Prof Dr. Mesut ERŞAN
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUKBEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Rabia Büşra ÇOLAK

ÖZET

DİNİ TUTUM, DAVRANIŞLAR VE İSLAMOFOBİ İLİŞKİSİ

ÇOLAK, Rabia Büşra

Yüksek Lisans- 2018

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi M. Naci KULA

Dini tutum ve davranışların İslamofobiyle ilişkilendirildiği bu çalışmamızda, öncelikle tutum, davranış ve İslamofobi kavramlarına genel bir bakış yapılmış ardından birinci bölümde davranış ve tutumlarımızın oluşumu, hayatımız ve bakış açımıza etkileri üzerinde durulmuştur. Konumuzla bağlantılı olarak “Önyargı”, “İrkçilik” , “Ötekileştirme”, “Taraf olma”, “Ayrımcılık” gibi davranış ve tutumlar incelenmiştir. İkinci bölümde ise İslamofobinin ortaya çıkışı, İslamofobiye sebep olan durum ve tutumlar ele alınmış. Üçüncü bölümde ise, Almanya’nın Würzburg eyaletinde yapılan görüşmeler çerçevesinde İslamofobi ile insanların bu konudaki tutum ve davranışları incelenerek tezimizin tespit ettiği sorun ve bu soruna çözüm olabilecek konular üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise çalışma özetlenerek konu sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dini Tutum, Davranış, İslamofobi, Önyargı, İrkçilik.

ABSTRACT

RELIGIOUS ATTITUDES, BEHAVIOURS AND RELATIONSHIP WITH ISLAMOPHOBIA

ÇOLAK, Rabia Büşra

Master Degree – 2018

Department of Philosophy and Religion Sciences

Adviser: Asst. Prof. M. Naci KULA

Religious attitudes and behaviours are associated to Islamophobia, first of all an overview of the concepts of attitude, behavior and Islamophobia was given. Then in the first part, the formation of our behavior and attitudes, our lives and our perspective are focused on effects. Attitudes and behaviors such as “prejudice”, “racism”, “othering”, “advocacy”, “discrimination” in relation to the position have been examined. In the second part, the emergence of Islamophobia was discussed with a general view of the causes of Islamophobia and the concept of anti- Islamism.

In the third part of the questionnaire with is applied in Germany’s Würzburg province, we focused on the attitudes and behaviors of people with Islamophobia on this issue and the problem that our thesis has determined and the issues that can solve this problem. In the conclusion section, the study was summarized and the subject was finished.

Key words: Religious Attitudes, Behaviours, İslamophobia, Prejudice, Anti-İslamism, Racism.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
III. Araştırmanın Problemi	2

1. BÖLÜM TEORİK ÇERÇEVE

1.1. TUTUM VE DAVRANIŞ.....	5
1.1.1. Tutum Kavramı ve Tanımı.....	5
1.1.2. Tutumların Kaynağı ve Oluşumu.....	7
1.1.3. Tutumların Özellikleri.....	9
1.2. DİNİ TUTUM	10
1.2.1. Dini Tutumların Oluşumu ve Gelişimi	10
1.2.2. Dini Tutumların Özellikleri	12
1.3. DAVRANIŞ	13
1.3.1. Dini Davranış	15

2. BÖLÜM İSLAMOFOBİ

2.1. İSLAMOFOBİ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ	17
2.2. İSLAMOFOBİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI	21
2.3. İSLAMOFOBİ'YE NEDEN OLAN ETKENLER	24

2.3.1. ‘Yabancı’ Olana Düşmanca Davranış.....	25
2.3.2. Medyanın Tutumu.....	27
2.3.3. Siyasilerin Tutum ve Davranışları	32
2.3.4. Tarihsel ve Teolojik Tutumlar	35
2.3.5. Kültürel Sebepler	37
2.3.6. Psikolojik Sebepler	39

3. BÖLÜM

İSLAMOFOBİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞMEYE İLİŞKİN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İSLAMOFOBİ’YE İLİŞKİN ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

3.1. YAPILAN GÖRÜŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	41
3.2. İSLAMOFOBİ’YE ÇÖZÜM VE ÖNERİLER	47
SONUÇ	53
KAYNAKÇA	55

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
C./c.	: Cilt
çev.	: çeviren
der.	: derleyen
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed./ed.	: Editör
haz.	: hazırlayan
MÜ	: Marmara Üniversitesi
ss.	: sayfa sırası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
yay.	: yayınları / yayınlayan

ÖNSÖZ

İslamofobi kavramı artık günümüzde sadece İslam'a duyulan ya da İslam'dan dolayı oluşan korku olarak nitelendirilemez. Son dönemlerde yaşanan Işid ve benzeri grupların tutumlarından kaynaklanan bu korku bazen tamamen İslam karşıtlığı, bazen de kaygı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda araştırmamızda, var olan korku, karşıtlık ve kaygı konusuna sebep olan olgular incelenmiş özellikle tutum ve davranışların bu olgular üzerindeki etkisi belirtilmiştir. Oluşan bu korku, karşıtlık ve kaygının tek taraflı olmayıp, Müslümanların bazı davranışlarının da bu duruma sebebiyet verdiği gözlemlenmiştir.

Çalışmamızın amacı, İslamofobi konusunu tutum ve davranışlar açısından da inceleyip bu konudaki farkındalığı artırmak düşüncesidir. İslam'a karşı gösterilen tepkili yaklaşımın ele alınmasının yanı sıra 'Ben ve Öteki', 'Ötekileştirme', 'Taraf Olma', 'Önyargı' 'Ayrımcılık', 'İrkçilik' gibi tutum ve davranışlar da göz önünde bulundurularak bir değerlendirmeye varılmıştır.

Araştırmam boyunca yardımlarını esirgemeyen, görüş ve önerilerinden mahrum bırakmayan ve bu süreç boyunca anlayış ve hoşgörüsü ile hatalarımı mazur görüp beni motive eden çok değerli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi M. Naci KULA'ya, maddi ve manevi her anlamda desteğiyle yanımda olan, dualarını benden esirgemeyen kıymetli aileme, beni her zaman motive eden, sabır ve neşesiyle yanımda olan dostlarıma, Erasmus vesilesiyle gittiğim ve tezim adına en güzel tecrübeleri elde ettiğim Almanya'nın Würzburg şehrinde bulunan, her türlü desteğini esirgemeyen ikinci ailem sevgili Yıldırım ailesine ve Julius- Maximilians - Würzburg Universität Katholisch-Teologische Fakultät'de bulunan sayın Prof. Dr. Gehard Drosser' ya ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Rabia Büşra Çolak

Eskişehir-2018

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Davranışların oluşmasında pek çok faktör vardır ancak öncelikli olarak kişinin davranışlarında, bulunduğu ortamın etkisi büyüktür. Ailede başlayıp süregelen bu oluşum diğer sosyal ortamlar ve alınan eğitimlerle desteklenerek kişiye bir karakter kazandırmaktadır. Kişinin dini davranışları da bu oluşuma dahildir. Aile, sosyal çevre ve bireyin kendi araştırmaları sonucunda dini tutum ve davranışlar oluşur ve belirli bir seviyeye ulaşır.

Araştırmamızda daha çok Sosyoloji alanına dahil edilen İslamofobi konusuna, davranış ve tutumlar boyutunda bir yaklaşım sergilenecek ve İslam'a karşı var olan tepkilerin davranışsal sebepleri araştırılacaktır. Müslümanları derin üzüntü ve hayret içerisinde bırakan bu durum son yıllarda özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra artarak devam etmiştir. Elbette ki bir dinin korku ifadeleriyle birlikte anılması her din mensubunu derin üzüntü içinde bırakır, bu nedenle araştırmamızda, kelime anlamı 'barış, esenlik' olan bir dinin terör, şiddet ve korkuyla anılmasındaki çelişkinin sebepleri araştırılacak ve duruma hem Müslümanlar hem de Müslüman olmayan kişiler açısından değinilmeye çalışılacaktır.

Araştırmamızın temel problemi, İslamofobinin oluşmasında sadece bilgisizlik, medya ve siyasilerin tutumları değil; gerek Müslümanların gerekse müslüman olmayanların davranışlarının da bir o kadar etken olduğunun gösterilmeye çalışılmasıdır.

Özellikle yurtdışında birlikte yaşayan toplumlardaki kişilerin davranışları ve kendini Müslüman olarak gösterip, İslam adına pek çok terör faaliyetinde bulunan terör örgütlerinin tutumları da konuyla bağlantılı olarak işlenecektir.

Araştırmamızın ilk bölümünde tutum ve davranışların oluşumu üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise İslamofobinin oluşumu, günümüze kadar gelişi ve İslamofobiyi doğuran sebeplerle ilgili bilgi verilmiştir. Son bölümde ise İslamofobinin azaltılması ya da ortadan kalkması için yapılması gerekenler, çözüm yolları ve Almanya'nın Würzburg şehrinde üniversite kütüphanesinde yaptığımız görüşmelere değinilerek konuya bakış açımız sunulmuştur.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslam dini tabiatı itibariyle barış, hoşgörü, merhamet, yardımseverlik, diğerkamlığı öğütleyen bir dindir. İnsanı ahlaken onarmayı hedefleyen bir din, nasıl olur da savaş, terör, kendinden olmayana zulüm, korku gibi ifadelerle birlikte anılmaya başlar, hangi tutum ve davranışlar bu durumun oluşmasında etkindir çalışmamızın en büyük amacı bu konuyu derinlemesine araştırmaktır.

Dinlerin var oluş amacına bakıldığında dahi bu vasıflar günümüzde yaşayan hiçbir dine yakıştırılamaz. Özel olarak İslam'a baktığımızda da bu durumun böyle olmadığı görülmektedir. Çünkü İslam dini haksız bir cana kıymayı bütün insanlığın canına kıymakla eş değerde görmektedir. Çünkü Kur'an'da yer alan emir ve yasaklarla sadece Müslümanların değil, başkalarının hakları da güvence altına alınmıştır. Araştırmamız İslam ve fobi kavramlarını yan yana getiren etmenlerin tespiti açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda insanların bireysel ve toplumsal davranışları göz önünde bulundurulacaktır.

Batı'ya yapılan göçlerle birlikte Müslüman bir toplulukla yaşama düşüncesi anti-semitizm ve ırkçılık taraftarı birtakım insanı fazlasıyla rahatsız etmiştir. Meydana gelen terör faaliyetleriyle de bu durum iyice pekiştirilmiş ve var olan rahatsızlık korkuya ve nefrete dönüşmüştür. Bu duruma sebep elbetteki sadece insanların ırkçı tavrı değil, İslam'ın anlamına tam olarak vakıf olamamış Müslümanların yaşayışlarıdır da. Bu bağlamda araştırmamızda hem Müslümanların hem de Müslüman olmayanların tutum ve davranışları ele alınarak araştırmamıza farklı bir boyut kazandırmak amaçlanmıştır.

III. Araştırmanın Problemi

Araştırmamızın temel problemi İslamofobinin oluşmasında tutum ve davranışların hangi ölçüde etkisinin olduğunun tespit edilmesidir. Bu bağlamda çalışmamızda şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Hangi tutum ve davranışlar İslamofobiye neden olmaktadır?
2. Müslümanların yanlış tutum ve davranışları İslamofobinin oluşmasında etkili midir?
3. Yanlış tutum ve davranışların ortadan kalkmasıyla İslamofobi durdurulabilir mi?

IV. Araştırmanın Hipotezleri

Ana Hipotez

Gerek Müslümanların yanlış davranışlarının gerekse Müslüman olmayanların önyargılı ve genelleyci davranışlarının İslamofobinin oluşmasında etkisi vardır.

Bu ana hipotez doğrultusunda aşağıdaki alt hipotezlerin doğruluğu tespit edilecektir.

Alt Hipotezler

1. Tutum ve davranışlarımızın yaşadığımız yer, yetiştiğimiz aile, sosyal çevre ve onların düşünceleri doğrultusunda değişim ve gelişim göstermesi beklenmektedir.
2. Dini tutum ve davranışlarımızla insanlar arasındaki ilişkimiz arasında bir bağ vardır. Dini tutum ve davranışlarımızda ne kadar doğru olabilirsek insanlarla olan ilişkilerimizin de o ölçüde sağlıklı olması beklenmektedir.
3. Önyargı, ırkçılık, genelleme, taraf olma gibi tutum ve davranışlarımızla dini yaşantımız arasında bir ilişki vardır. Dini ne kadar doğru yaşayabilirsek bu davranışlardan da o ölçüde arınma beklenmektedir.
4. Müslümanların İslam'la çelişen tutum ve davranışlardan sakınması ile İslamofobinin azalması arasında bir ilişki vardır. Müslümanlar açısından İslam'la uyumlu yaşantının İslamofobinin azalmasına katkı yapması beklenmektedir.
5. Müslümanlarla gayri müslimler arasında kurulacak bağ ve İslamofobi arasında ilişki bulunmaktadır. İslam'ı tam manasıyla yaşamaya çalışan Müslümanlar ve gayri müslimler arasında kurulan yakın ilişkinin, birbirini yakından tanımanın İslamofobiyi azaltması beklenmektedir.

V. Araştırmanın Yöntemi

Din Psikolojisi açısından değerlendirmeye çalıştığımız tez çalışmamızda tutum, davranış ve İslamofobi konuları ayrı ayrı ele alınmaya çalışılmış, ardından nitel yöntem tekniklerinden olan görüşme tekniğine dahil edilen yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle konu üzerinde araştırma yapılmış ve değerlendirilen bulgularla

araştırmamıza yn verilmeye çalışılmıştır. Önceden sormayı planladığımız sorularda, zaman zaman kişilerin cevaplarını detaylandırması istenmiştir. Belge tarama yöntemiyle taranan veriler doğrultusunda hazırlanan sorularda özellikle İşlam-terör eşleştirmesinin olup olmadığı sorusu üzerinde yoğunlaşılmış ve diğer sorular da bu çerçevede oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. TUTUM VE DAVRANIŞ

1.1.1. Tutum Kavramı ve Tanımı

Tutum kavramı, günlük hayatta sıkça karşılaştığımız, cümlelerimizde kullandığımız, hepimizin hakkında bir fikir sahibi olduğu ancak çoğu zaman davranış, tepki, inanç gibi kavramlarla arasındaki ilişkiden dolayı yanlış tanımlanan bir kavramdır. Günümüze kadar pek çok tanımlaması olan tutum sosyal psikolojide öne çıkan bir kavramdır. Çevresini sürekli olarak anlamlandırmaya çalışan insan algı dünyasına giren her nesneye karşı bir tutum sergileyebilir. Bu bağlamda tutumla ilgili yapılan tanımlamalara değinecek olursak bunlardan birkaçı şöyledir:

“Tutumlar, organize olmuş uzun süreli duygu, inanç ve davranış eğilimleridir.”(Cüceloğlu, 1991: 521)

“Tutum bir durum, olay, nesne ya da kişi karşısında belli bir tavır ortaya koyma, ‘davranış göstermeye hazır olma durumudur.’ (Tutar, 2013: 137)

“Tutum, bir bireyin bir başka birey, grup, nesne, davranış, kurum, olay ya da düşünceye ve aynı zamanda kendisine ilişkin genel değerlendirmesi şeklinde tanımlanabilir.”(Demirtaş, Madran ve Andaç, 2012: 1,2)

Aynı zamanda tutum insanın davranışlarına yön veren faktör olarak da tanımlanmaktadır. (Tutar, 2013)

Tanımlardan yola çıkarak tutumun davranıştan önce var olduğunu, karşılaşılan herhangi bir algı nesnesine karşı olabileceğini ve bir anda oluşan bir durum olmadığı söyleyebiliriz. Tanımlarda tutumların olumlu-olumsuz, soyut- somut durumlarına değinilmemiştir çünkü bu durum kişinin değerlendirmesine bağlıdır. Örneğin içki konusunda kişi, dini hassasiyetlerinden ötürü içkiye karşı olumsuz bir tutum sergilerken, dinin bu konudaki yaptırımını kabul etmek istemeyen birisi içkiye karşı olumlu bir tutum sergileyebilir. Bunun sonucu olarak da bu tutumunu davranışa dönüştürür. Yine aynı şekilde kişi Tanrı inancı gibi soyut bir konuda da olumlu ya da olumsuz bir tutum sergileyebilir. Yalnız burada şunu belirtmemiz gerekir ki tutumlarla genel-geçer bilgiler arasında fark vardır. Genel-geçer bilgiler kişiden

kişiyeye değişmez ancak tutumlar kişilerin bilgi, duygu, inanç, yaşayış, kültür gibi etkenlerine bağlı olarak farklılık gösterebilir.

Tutumları bir de reflekslerden ayırmak gerekmektedir. Refleksler öğrenilmemiş, düşünülmeden kendiliğinden herhangi bir uyarıcıya karşı verilen tepkilerdir. Tutumlar ise doğuştan olmadığı için belli bir süre düşünme etkinliği sonucu var olan, öğrenilmiş durumlardır. Öğrenilmiş durumların oluşması da devamı da bir sürekliliğe işaret eder yani tutumların oluşması belirli bir sürede meydana gelir ve geçici bir durum değildir. Konumuzla bağlantılı olarak bir örnek verecek olursak kişinin İslam'a karşı önyargılı bir tutum sergilemesi bir anda oluşan bir durum değildir. Doğru ya da yanlış olması fark etmeksizin kişinin okuduğu kitaplar, dinlediği haberler, günümüz dünyasında İslam'a mal edilen olaylar vb. durumların hepsinin sonucunda kişi böyle bir tutum sergileyebilir.

İnsan duygu, düşünce ve davranışlarıyla var olan bir varlıktır. Dolayısıyla da tutumlarımıza bu üç öğenin etkisi kaçınılmazdır. Güney'in ifadesiyle:

“Bir tutum, bir nesneye ilişkin duygu, düşünce ve davranışlardan oluşmaktadır. Buna dayanarak bir tutumun üç bileşenden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunlar: Bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenlerdir. Bu bileşenler birbirinden bağımsız değildir.”(Güney, 2006: 220-221)

Bilişsel öge, tutumu sergileyecek bireyin tutumdan önceki fikirsel işleyişiyle ilgilidir. Yani tutum nesnesi hakkındaki fikirlerimizin hepsi tutumu oluşturan bilişsel öğedir. Konumuzla bağlantılı olarak kişinin İslam hakkında doğru ya da yanlışlığını sorgulamadan öğrendiği her bilgi tutumun bilişsel ögesi konumundadır.

Duygusal öge ise, tutum nesnesine karşı oluşan olumlu ve olumsuz değerlendirmelerdir. Bu kısım kişiden kişiye değişebilir, yalnız bu öge tutumun diğer öğelerinden bağımsız olarak var olmaz. Bireylerin önceden sahip olduğu bilgiler, yaşayışları, içinde buldukları ortam duygusal öğenin gelişmesinde oldukça önemlidir. (Tutar, 2013) Eğer kişinin İslam'a bakış açısı olumsuzsa yapılan herhangi bir terör eyleminde İslam'ı suçlayıcı bir tutum sergilemesi olası bir durumdur. Elbette ki belirttiğimiz gibi bu duygusal öğenin oluşumu bilişsel ve davranışsal öğelerden ayrı olarak değerlendirilemez.

Davranışsal öge ise tutum nesnesine karşı bireyin söz veya hareketle yaptığı eğilimi ifade eder. Bir başka deyişle:

“Kişinin inanç ve zihinsel faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yargısı, onu tutum objesine karşı olumlu veya olumsuz davranışta bulunmaya eğilimli hale getirir. İşte bu son oluşum tutumun davranışsal ögesidir.”(Tutar, 2013: 144)

1.1.2. Tutumların Kaynağı ve Oluşumu

Tutumların doğuştan değil de bir süreçle beraber öğrenilir olduklarından bahsetmiştik. Bu kısımda, bu öğrenmenin kaynakları neler ve bu öğrenme nasıl gerçekleşip tutumlarımız oluşmakta bunun üzerinde biraz durmak istiyoruz. İnsan, hayatında sürekli bir öğrenme içerisindedir, bazı öğrenmeler yaşam içerisinde edinilen deneyimlerden, bazı öğrenmeler de kendi dışında bir kaynaktan aktarım şeklinde meydana gelmektedir. Tutumlarımızın varlığı da bu şekilde olmaktadır. Güney tutumların oluşmasını belirleyen faktörleri şu şekilde sıralar:

- Zihinsel ve Bilgisel Faktörler
- Fizyolojik Faktörler
- Anne- Baba Faktörü
- Tutum Nesnesiyle Gerçekleşen Yaşantılar
- Akranlar Faktörü
- Bireysel Özellikler Faktörü
- Kitle İletişim Araçları Faktörü
- Sosyal Sınıf Faktörü
- Grup Üyeliği Faktörü (Güney, 2006)

Tutumun zihinsel yönünden kasıt, tutum konusu olarak var olana karşı mevcut inançlardır. Nesne hakkında önce bilgi edinilir, ardından bu bilgiler kişinin zihnindeki mevcut bilgilerle bir araya getirilip inanç sistemi oluşturulur.(Güney, 2006)Diğer bir etken olarak görülen fizyolojik faktörlerden kasıt ise, yaşlılık, hastalık gibi durumların tutumları oluşturmada üstlendiği roldür. Yaşlılık, tutumları hem direkt fizyolojik olarak hem de yaşanılan tecrübelerle tutumların yön değiştirmesi şeklinde etkilemektedir. Örneğin gençliğinde doğa gezileri, kamp hayatına karşı heyecanlı olan biri yaşlandığı zaman hem yaşadığı tecrübelerden kaynaklı bir doyunluk hissiyle hem de vücudunun eskisi gibi dayanıklı olmaması

sebebiyle gençliğinde gösterdiği heyecanlı tutumu sergileyemez. Ya da bir ergenle bir yaşının olumsuz bir durum karşısındaki tutumları da aynı olmamaktadır. Yaşın verdiği olgunluk olaylara bakış açısını ve kişilerin bu yöndeki tutumlarını etkilemektedir.

Diğer bir fizyolojik etken olarak görülen hastalık durumu da olaylar ve nesnelere karşısındaki tutumumuzu başkalaştırabilmektedir. Özellikle de hayata karşı tutumumuz gözle görülür bir değişime uğrayabilir. Örneğin kanser ya da yatalak hasta olan bireyler hasta olduktan sonra, sağlık dışında kalan konulara karşı daha basite indirgeyici bir tutum sergilemektedir.

Anne- baba faktörü de tutumların meydana gelmesinde en önemli etkenlerdendir. İnsan doğduğu andan itibaren sürekli olarak anne ve babasının olay, durum ve nesnelere karşısındaki tutumuna maruz kalmaktadır. Örnek olarak öğrenmeyi doğasında barındıran insan, anne ve babasının sergilediği tutumlara göre tutumlarını oluşturmaktadır. Örneğin Yahudilere karşı düşmanca bir tutum sergileyen bir ailede büyüyen bir çocuğun tutumu da bu yönde olur. Büyüme gerçekleştikçe anne babanın etkisi azalır ve başka faktörler tutumlara etki etmeye başlar.

Bir diğer etken de bireysel yaşantılardır. Kişinin tutum nesnesiyle doğrudan karşılaşması oluşturacağı tutum açısından oldukça önemlidir. Örneğin elini kedi tırmalayan bir insanın, kedilere karşı tutumu ilk etapta olumlu olmaz. Elbette bu tutumunu zamanla değiştirebilir ancak yaşanan bu olayın etkisi kişinin kedilere karşı tutumunu belirler.

Kişinin hayatında aileden sonra var olan ve kişinin tutumlarının oluşmasında etkili olan diğer faktör de akran faktörüdür. Özellikle günümüzde aileden çok, kişi akranlarıyla vakit geçirmektedir ve bu da birbirlerinin tutumlarını etkilemelerine sebep olmakta ve çoğunlukla nesnelere karşısında aynı tutumu sergileme eğilimi göstermelerine neden olmaktadır. Özellikle ergenlik döneminde kişilerin nesnelere karşı aynı tutumu sergilemeleri ilişkilerini olumlu anlamda etkilemektedir. Aynı müzik grubuna hayranlık duyma, aynı tarz giyinme vb.

Bireysel özellikler de kişilerin aynı olay karşısında farklı tutum sergilemesinde etkili olabilmektedir. İçer dönük ve sessiz olan birisinin uğradığı haksızlık karşısında sakin bir tutum sergilemesi, dışa dönük birinin de bu duruma kayıtsız kalamadan hakkını arayan bir tutum sergilemesi buna örnek gösterilebilir. (Güney, 2006)

Kitle iletişim araçlarının tutum oluşumuna katkısı ise kesinlikle yadsınamaz. Diziler, reklamlar, internet, sosyal medya maalesef ki hayatımızı ele geçirmişçesine nesnelere karşı tutumlarımızı belirlemektedir. Öyle ki maruz kalmadığımız bir tutum nesnesine karşı bile bir tutum geliştirebilmekteyiz. Medyada sürekli olarak kötü lanse edilen bir millete karşı kişinin olumsuz bir tutum geliştirmesi gibi.

Tutumların oluşmasında diğer bir etken de içinde yaşadığımız toplum ve toplumda yaygın olan din ve kültürdür. Örneğin Türk toplumunun misafire karşı gösterdiği tutumun temelinde hem tarihimizin getirdiği kültürel bir bakış açısı hem de İslam dininin misafire olan yaklaşımı etkilidir.

Bir gruba mensup olma da tutumların oluşumunda etkilidir. İnsan her zaman için öncelikle bir gruba dahil olacağı zaman kendi düşünce, tutum ve değer yargılarına uygun insanlar aramaktadır. Kendine uygun bir grup bulan kişi ise gruba üye olduktan sonra grubun tutumuna göre tutumlarını devam ettirir.

1.1.3. Tutumların Özellikleri

Tutumlarla ilgili öncelikli olarak söylenecek olan, tutumların bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarının olduğudur. Tutumlar doğuştan gelmez, tutumları oluşturan etkenlerin varlığıyla kişi tutumlarını aile, çevre ve kendi deneyimleriyle sonradan edinir. Sonradan öğrenilen her şey değiştirilebilir olma özelliğine de sahiptir, bu yüzden tutumlar da değişebilir. Bu durum özellikle kültür, din ve toplum gibi etkenler varsa çok kolay olmamaktadır ancak kişi isterse bunların varlığıyla oluşan tutumunu da zamanla değiştirebilir. Tutumlar genel olarak öğrenmeyle birlikte olduğu için belirli bir süreyi ve tekrarı gerektirmektedir. Bazı tutumlar da vardır ki kişi bu tutumunu hayat boyu sürdürmek ister ve o şekilde devam eder.

Tutumlar her zaman bir özne-nesne ilişkisini barındırmaktadır. Yani insanın bir tutum geliştirebilmesi için tutum nesnesinin kişinin duygusal, bilişsel ve davranışsal yönünü ilgilendirmesi gerekir. (Tutar, 2013)

Diğer bir özellik ise tutumlarla davranışlar arasındaki ilişkidir. Her tutumun davranışa dönüşmesi beklenilemez ancak davranıştan önce mutlaka bir tutum vardır. Tutumlar kişiye özel durumlardır. Herkesin aynı nesne karşısında aynı tutumu sergilemesi beklenilemez. Tutumların gözlemlenebilmesi davranışlar aracılığıyla

olmaktadır. Bireyin davranışlarına bakılarak tutumları hakkında fikir edinilebilir. (Uysal, Kuşluvan,2006)

Var olan her şey tutum konusu olabilmektedir. Bu anlamda da her tutumun bir konusu olduğunu söylemek mümkündür. Tutumların konusu bireyin duygusal, davranışsal ve bilişsel süreçleriyle bağlantılıdır. Kişinin hayatına dahil olan her şey tutumun konusu olabilmektedir. Tutumun konusuna karşı insanın olumlu ve olumsuz eğilimleri ise tutumun yönüdür. Bütün tutumların olumlu ya da olumsuz bir yönü vardır.

Tutumlar bazen karmaşık bir yapıya sahip olabilmektedir. Örneğin bir kişi içki içmenin sağlığa verdiği zararı bilip yine de içki içmekten vazgeçemeyebilir. Burada kişinin içkiye karşı olan tutumu, karmaşıklık göstermektedir. Duygusal öge ve bilişsel öge burada tutumu farklı yönlendirmektedir.

1.2. DİNİ TUTUM

1.2.1. Dini Tutumların Oluşumu ve Gelişimi

Tutumların özelliği konusunda değindiğimiz her tutumun bir nesnesi olması durumu dini tutum konusunda da geçerlidir. Dini tutumlarda tutum konusu din ve dini olarak nitelendirebileceğimiz her şeyi kapsar. Peker'in tanımlamasıyla;

“Dinî tutum, kişinin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını istikrarlı olarak belirleme tarzıdır. Bireyin dinle ilgili bilgi ve inançları (zihni unsur), dinin bütününden ya da herhangi bir esasından hoşlanması veya hoşlanmaması(duygu unsuru) ve dinle ilgili davranışları, yani lehte ve aleyhteki birtakım faaliyetleri (davranış unsuru) onun dinî tutumunu oluşturur” (Peker, 1993: 88)

Dini tutumlar da aynı tutumlarımız gibi bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelere sahiptir. Bilişsel unsurdan kasıt dini düşünce, inanç ve bilgidir. Duygusal öğeler kısmını ise din hakkında kişide uyanan heyecan, korku, sevinç gibi duygular oluşturmaktadır. Davranışsal öge kısmını ise dini ibadet ve faaliyetler oluşturmaktadır. (Kula, 2006)

Dini tutumların oluşmasında bilişsel öğelerden kasıt, kişinin hem deneyimleyerek hem de dış faktörler aracılığıyla öğrendiği bilgilerdir. Kişi öncelikli olarak dini tutumlarını belirleyici bilgileri aileden, sonra içinde bulunduğu toplum, okul, arkadaş çevresi vs. sonrasında da okuduğu kitaplar, yaptığı araştırmalardan elde etmektedir. Elde ettiği bilgiler sonucu kişi din hakkında olumlu ya da olumsuz yönde

bir tutum belirlemektedir. Yalnız burada önemli olan konu edindiği bilgilerin güvenilirliği, doğruluğu ve akla uygunluğudur. Bilgiler ne kadar dinin ana kaynağından beslenir ve doğruluğu akla ve kalbe ne kadar hitap ederse kişilerin dine karşı tutumu da o derece olumlu, sağlam ve sürdürülebilir olur.

Lise Din Kültürü Öğretmenliği görevim boyunca edindiğim gözlemlerden yola çıkarak şunu söyleyebilirim ki, lise düzeyindeki gençlerin İslam dinine karşı olan tutumlarında yanlış bilinen çok fazla doğru bulunmaktadır ve bu da gençleri dinleri konusunda olumsuz bir tutum sergilemeye sürüklemektedir.

Kula, dini tutumun duygusal unsurunu şu şekilde ifade eder: “Din hakkında kişinin iç dünyasında uyanan izlenimler, heyecan ve duygular da dini tutumun duygusal yönünü oluşturur.” (Kula, 2006: 513) Duygusal öğenin oluşumu yaşamışlıklar ve öğrenilen bilgilere paralel olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin küçüklüğünde eğlenerek, severek, zorlanmadan din eğitimi almış bir birey, büyüdüğünde dinle ilgili bir tutum geliştireceğinde küçüklüğünde yaşadığı hisler olumlu bir tutuma sahip olmasını sağlayacaktır.

Dini tutumun davranışsal unsuru ise ibadetler ve din adına yapılan eylemlerdir. Dini tutumun davranışsal yönünün gelişmesi için öncelikle bilişsel yönünün gelişmesi gerekmektedir. Çünkü kişi anlamını bilmeden dini tutumun davranışsal kısmını oluşturan ibadetlere karşı bilinçli olarak olumlu bir tutum sergileyemez, aynı zamanda yapılan ibadetleri anlamlandıramamak dini tutuma olumsuz etki eder. Buradaki anlamlandırmayı belirli bir bilinç seviyesine sahip bir birey için söylüyoruz. Örneğin kişi, zekatın sosyal düzendeki eşitliği ve adaleti sağlamak amacının olduğunu bilirse bu ibadete karşı tutumu daha olumlu olur.

Dini tutumlar değişebilir ve gelişebilirler. Değişim ve gelişimi sağlayan unsurlar şu şekilde sıralanır: İhtiyaç ve istekler, bilgiler, çeşitli gruplara mensubiyet, din görevlileri ve dindarlarla ilişkiler. (Peker, 1993)

Dini tutumlar da aynı diğer tutumlarımız gibi doğuştan değildir, sonradan öğrenilen durumlardır. Bu sebeple öğrenilen şeyler zaman içerisinde yeni öğrenilen bilgilerle, yeni tecrübelerle değişikliğe uğrayabilir. Bu bağlamda ihtiyaçlar ve istekler kişilerin dini tutumlarında bazı değişikliklere sebep olabilir. Örneğin bir kişi faizin haram olduğu hükmünü benimsemişken kendince zaruret olarak gördüğü bir ihtiyacı için faizin hükmü konusunda aynı tutumu sergileyemeyebilir.

Dini tutumların oluşumunda da bilişsel öğelerin öneminden bahsetmiştik. Günümüzde insanlar dini tutumlarını oluştururken kitaplardan, okuldan, dini sohbetten, vaaz ve hutbeden, televizyon programları ve internette bilgi vermek amacıyla yer alan programlardan edindikleri bilgilerle bunu sağlamaktadırlar. Edinilen bilgiler ilgi uyandıran bir şekilde zihne verilirse, bireyin o bilgi doğrultusunda bir tutum sergilemesi sağlanabilir. Allah'ın Kur'an'da Mü'minin Suresinde sergilediği tutumu bu konuyla ilişkilendirebiliriz. Mü'minin Suresi ilk on ayete baktığımızda, ayetlerde gerçekten inanan bir insan nasıl olmalıdır onun bilgisi verilmekte ardından da on birinci ayette onlar için cennet vaat edilmektedir. İnsanda var olan bir şeylerin sonucunda bir şeylere kavuşma, ödüllendirilme arzusu burada tatmin edilmektedir. Gerçek bir inanan olmak isteyen kişi bu bilgiler ışığında yaşantısındaki tutumu belirleyebilir.

Tutumların gelişmesi ve değişmesinde etken olan bir diğer husus da kişinin içinde bulunduğu toplum, dini cemaat vb. Dini tutumların oluşmasında öncelik ilk topluluk olan ailede başlar ancak sonrasında arkadaş grubu, üye olunan dini cemaatler de kişinin tutum oluşturmada etkilidir. Örneğin mensubu olunan dini cemaatin giyim konusundaki tutumu bile kişileri etkiler ve kişiler grupla aynı giyim tutumu sergiler.

Din görevlileri ve dindarlarla olan ilişkiler de kişilerin dini tutumunu etkiler. Özellikle küçük yaşlarda alınan dini eğitimlerde din görevlilerine çok fazla sorumluluk düşmektedir. Günümüzde bile halen rastladığımız “şu hoca yüzünden dinden uzaklaştım” ya da “şu hoca sayesinde dinin gerçek anlamına vakıf oldum.” gibi cümleler bize dini tutumun değişmesinde din görevlilerinin etkisini göstermektedir.

1.2.2. Dini Tutumların Özellikleri

Bir konu hakkında bireylerin tutumlarına baktığımızda bunların farklılık gösterdiği görülür. Bu durum dini tutumların özelliklerinin olduğunu ve bu değişimlerin bunlardan kaynaklı olduğuyla yakından ilişkilidir. Tutumların özellikleri şöyle sıralanmaktadır: Güç derecesi, karmaşıklık, diğer tutumlarla ilişki ve merkezîlik, öğeler arası tutarlılık, tutumlar arası tutarlılık. (Kağıtçıbaşı, 1979)Peker,

tutumların bu özelliklerinin dini tutumlar için de geçerli olduğunu söyler. (Peker, 1993)

Tutumun güç derecesi farklı bireylerin aynı konu karşısındaki konuya yakından bağlılık dereceleridir. Örneğin iki başörtülü kişiyi düşündüğümüzde, ikisi de İslam dininde kapanmanın farzıyeti konusunda hemfikirdir ancak biri ailesi ve çevresinin isteği doğrultusunda buna yönelmiş; diğeri ise okuyup araştırıp istemiş, o şekilde örtünmüştür. İki kişiyi kıyasladığımızda ikinci kişide tutumun bilişsel ve duygusal unsuru daha güçlü olduğu için tutumlar da farklılık göstermektedir.

Bir diğeri özellik de dini tutumların karmaşıklığı durumudur. Tutumların yalın ya da karmaşık olması bilişsel unsurla bağlantılıdır. Örneğin cehennem sadece varlığından haberdar olan birinin zihinsel unsuruyla cehennem farklı farklı katmanlarının olduğunu bilen ve azabın şiddetiyle ilgili Kur'an ayetlerine vakıf olan birinin zihinsel unsuru aynı değildir. İlkinin zihinsel unsuru daha yalın ikinci kişinin zihinsel unsuru daha karışıktır ve tutumları da bu doğrultuda olacaktır.

Diğeri tutumlarla ilişki ve merkezilik özelliğinde ise, dini tutumlar diğeri tutumlarla bağlılık da gösterebilir diğeri tutumlardan kopuk da olabilir. Örneğin kişinin siyaset konusundaki tutumu dini tutumundan etkilenirse kişi dine yakın olan siyasi partiyi destekler. Eğer tutumlar arası kopukluk olursa kişi bu durumdan etkilenmez.

Unsurlar ve diğeri tutumlarla tutarlılık ilkesinde ise tutumların bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelerinin birbirleriyle tutarlı olması gerekmektedir. Örneğin içki içmenin dinde yasaklanmış olduğunu bilen bir kişinin arkadaş çevresinin onu dışlamasından korktuğu için içki içmesi bilişsel ve duygusal öğelerinin tutarlı hareket etmemesine sebep olur ve bu konuda bir tutumun oluşup yerleşmesi zorlaşır. Genellikle tutumlar arasında bir tutarlılık mevcuttur. Örneğin, inancından dolayı domuz eti yemeyen biriyle karşılaşılırsa, kişinin bu tutumundan dine karşı olumlu bir tutum içinde olduğu bu sebeple dinin emrini yerine getirmeye çalıştığı görülebilir. (Peker, 1993)

1.3. DAVRANIŞ

İnsanlar ihtiyaç ve yaşantılarını davranışları aracılığıyla gösterirler. Bu anlamda davranış insan psikolojisi ve fizyolojisini anlamlandırmak için en önemli

unsurdur. Davranış bireyden bireye, toplumdan topluma değişebilir. Bu da bize davranışı oluşturan etkenlerin farklılığını göstermektedir. Davranışın tanımına gelecek olursak, Eroğlu davranışı şu şekilde tanımlar:

“Organizmanın bedensel ve zihinsel yetenekleri, kişisel özellikleri ve duygusal mekanizmaları aracılığıyla gerçekleştirdiği, çok sayıdaki fiil ve eylemler ile çeşitli sözlü ve sözsüz mesajlar taşıyan bedensel hareketler gibi olgu ve durumların tamamı, davranışları meydana getiren tepkiler topluluğudur”(Eroğlu, 1993: 13)

Birkaç tanıma daha değinecek olursak:

“En genel anlamda davranış, insanların bütün eylemlerini (etki ve tepkilerini) karşılayan bir kavramdır.” (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2014:13)

“Davranış basit anlamda bir hayvanın- insanın yaptığı şeylerdir. Hayvanların- insanların yaptıkları bazı şeyler (örneğin büyüme) bir davranış olmadığı için davranış şekillerini “sinirsel-kassal faaliyetlerin eşgüdümlü bir dizisi” biçiminde daha anlamlı olarak tanımlayabiliriz.” (Baysal, Tekarslan, 1987: 19)

Davranış konusunda çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Nörobiyolojik yaklaşıma göre, davranışların temelinde beyinde oluşan sinirsel süreçler vardır. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar ve beyin ameliyatları sonucu yapılan gözlemlerin sonucunda sinir hücreleri ve davranışların birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Davranışın oluşumunu bu şekilde açıklayanlar, hava basıncı, havanın ısı ve nemindeki değişikliklerin vücuttaki nörokimyasal olayları etkilediğini ve bu etkilerin davranışta belli olduğunu savunmaktadırlar.

Davranışsal yaklaşıma göre ise, bireyin gözlenebilen davranışlarını incelemek esastır. Uyarıcı- davranış arasındaki ilişkiyi inceleyen yaklaşıma göre uyarıcının cinsi, şiddeti ve tekrarı ile davranışın çeşidi, kuvveti ve frekansı arasında bağlantı vardır. Bu bağlamda davranışsal yaklaşım biyolojik ve bilişsel süreçlerle değil, çevredeki uyarıcılar sonucu oluşan davranışlarla ilgilenir. (Cüceloğlu, 1991)

Bilişsel yaklaşıma göre ise insanın davranışı, kişinin kendini ve toplumu algılama biçimi bilinmeden, inanç ve tutumlarını belirleyen zihinsel süreçler ortaya konulmadan anlaşılabilir. Kişi var olan algı, bellek gibi zihinsel süreçlerden geçerek çevresini ve kendisini anlamlandırmaya çalışır ve karşılaştığı sorunlara bu şekilde çözümler arar. Bu yaklaşımda bireyin davranışı açıklanırken bireyi inanç ve tutumları, kendini algılama biçimi, toplumu algılama biçimi göz ardı edilemez. Aksi takdirde ulaşılan sonuçlar gerçeği anlatmaktan uzak olabilir.

Sigmund Freud ‘un kurucusu olduğu Psikoanalitik yaklaşıma göre de, insanın doğuştan getirdiği cinsellik ve saldırganlık gibi iki temel eğilimi bulunmakta ve bu iki eğilim sürekli dış çevrelerce bastırılmakta bunun sonucunda kişi bu duygularını bastırarak bilinçaltına itmekte ve bu, kişinin davranışlarına yansımaktadır. Ancak bu durum kişiler tarafından değil yalnız bilinçaltı tarafından fark edilmektedir. (Cüceloğlu, 1991)

Cüceloğlu konuya bir örnekle açıklık getirir:

“Örneğin, belirli bir kişinin adını hatırlamakta zorluk çekiyorsanız, onunla ilgili olumsuz bir bilinçaltı ‘depolamanız!’ var demektir. Bilinçaltına itilme zorunda kalan istekler orada kaybolup gitmezler, şu veya bu biçimde toplumca kabul edilebilen davranış kılıfına bürünerek (sanat, bilim, spor alanlarında) kendilerini ifade ederler.(Cüceloğlu,1991: 31)

Ayrıca Freud, doğuştan ‘öldürme’ eğilimini içinde barındıran insan için yaşam boyunca savaşların devam edeceğini bunun en önemli sebebinin de bu olduğu kanısındadır.

Fenomenolojik yaklaşım ise; davranışları anlamak için kişilerin bireysel deneyim ve çevreyi algılayış biçimini esas almaktadır. Kişinin davranışı incelenirken başvurulacak tek yer kişinin kendisidir. Birey içinde bulunduğu koşulları değerlendirerek davranış seçeneklerinden birini seçer ve bu şekilde davranışını tamamlar. (Cüceloğlu, 1991)

1.3.1. Dini Davranış

Dini davranış insanların dini inanç ve dini düşüncelerinin eyleme yansıtılması durumudur. Metin İnceoğlu inancı, davranışları biçimlendiren psiko-sosyal etkenler arasında saymaktadır:

“Davranışları biçimlendiren başlıca psiko-sosyal etkenler şunlardır: Gereksinim ve güdüler, öğrenme süreci, kişilik, algılama”(İnceoğlu, 2011:134)

Ancak kişi için bu inanç, düşünce ve davranış her zaman uyum içinde olmayabilir. Örneğin kişi içki içmenin dinde yasak olduğunu bilmekte ancak arkadaş çevresinin dini konularda hassasiyet göstermemesi bir zaman sonra kişinin de inancı ve davranışı arasında uyumlu davranamamasına sebep olabilmektedir. Ya da Hıristiyanlar için Pazar günleri kilisede toplu ibadet edilmesi gerekmektedir. Ancak bunu her Hıristiyan uygulama konusunda inancıyla uyumlu davranmamaktadır.

Dini davranışlara baktığımızda sürekli değişmedikleri, her an aktif ve insanı tatmin eden davranışlar olduğu görülür. Bu davranışların oluşumunda birincil etken ailedir. Aile çocuktaki dini inancın ortaya çıktığı ve bu inancın gerektirdiği davranışları örneklendiren ilk yerdir. Örneğin ibadetlerin beraber yapıldığı bir ailede çocuk da kendini bu duruma dahil eder ve ebeveynlerini taklit ederek bu davranışları gerçekleştirir. Çocuk ilk yıllarında bu davranışları anlamlandırmadan sadece taklit ederek yerine getirir, sonraki süreçte de yaptığı davranışları anlamlandırır.

Dini davranışların farklılık göstermesinin sebepleri arasında aile önemli bir faktördür. Bunun yanında kişilik özellikleri, dini algılama durumları, bireylerin mensup olduğu dini cemaat ve gruplar, kişinin dini konularda aldıkları eğitim, bireylerin din eğitimcileriyle olan ilişkisi de dini davranışların farklılık göstermesinde etkilidir. Konumuzla bağlantılı olarak örnek verecek olursak, son dönemde İslam adına ortaya çıktığını iddia eden Işid adlı grubun davranışlarının Müslümanların davranışlarından bu derece farklı olması onların hem İslam algılarının farklı olması hem de bulunduğu grubun etkisidir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ

2.1. İSLAMOFOBİ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Günümüzde çok rastlanılan bir kavram olması sebebiyle zihinlerimizde yer eden İslamofobi kelimesinin kullanımına baktığımızda resmi olarak ilk kez Prof. Dr. Gordon Conway önderliğinde farklı dinlere mensup on sekiz kişinin oluşturduğu İngiliz düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust'ın 1997'de yayınladığı 'Islamophobia: A Challenge For Us All' (İslamofobi: Hepimize Karşı Bir Meydan Okuma) isimli bir raporda kullanılmıştır. Kavramın günlük hayatta kullanımı ise özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra konu üzerinde üretilen fikirler, yazılan kitaplar ve medyanın yaptığı haberlerle olmuştur. Kavramın varlığı yakın bir tarih gibi gözükse de olgu ve düşünce olarak varlığını daha eski tarihlere götürebiliriz. Raporda Prof. Gordon Conway, İslamofobi teriminin komisyon tarafından uydurulmuş bir kavram olmadığını halihazırda kullanılan müslüman toplumların günlük hayatta karşılaştıkları önyargı ve ayrımcılığı tanımlamak için kullanıldığını belirtmektedir. (Runnymede Trust , 1997)

Raporda Batılı insandaki bu korkuya nelerin sebep olduğu incelenmektedir. Runnymede Trust, bu rapordan 16 yıl sonra Haziran 2004'te 'The New Muslims-Islamophobia' adlı İslamofobi'nin 11 Eylül ve benzeri olaylardan sonraki durumunu anlatan bir rapor daha yayınlamıştır. 2017 yılında yayınlanan "Islamophobia: Still A Challenge For Us All" isimli son raporda ise İslamofobi'nin azalmadığını giderek arttığı belirtilmiştir. Raporların detaylarına konumuzun ilerleyen safhalarında değineceğiz onun öncesinde İslamofobi kelimesinin üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Runnymede Trust İslamofobi'yi İslama yönelik asılsız düşmanlık şeklinde tanımlamaktadır. (RunnymedeTrust, 1997: 4)

Kelime oluşturulurken korku kelimesinin değil de fobi kelimesinin kullanılması korku ve fobi kavramlarının arasında bir ayrımın olup olmadığı düşüncesini akıllara getirmektedir. Kullanımlarına baktığımızda da ufak bir farklılığın olduğu görülür. Burkovik bu ayrımın şu şekilde olduğunu dile getirir:

"Korku; gerçek bir tehlikenin veya bir tehlike düşüncesinin uyardığı endişe duygusudur. Fobi ise belirli durumlar karşısında bazı hastaların kapıldıkları baskılı, endişeli, mantık dışı korku olarak

tanımlanır. Tüm bu tanımlara bakarak korkunun gerçek bir tehlike ile karşılaşıldığında ortaya çıkan gerçekçi bir duygu, fobinin ise gerçekçi olmayan ancak belirli bir baskı hissi sonucunda açığa çıkan bir duygu olduğunu söyleyebiliriz.”(Burkovik, 2013: 17)

Bu ayrım İslam konusunda oluşturulan terimi anlamlandırmada oldukça önem arz etmektedir. Fobinin gerçekçi olmayan bir korkuyu temsil etmesi, oluşturulmuş bir korku fikrini öne çıkarmaktadır. Oluşturulmuş korku, yalnızca kişinin dışarıdan bir müdahaleyle oluşturduğu bir durum değil, kişinin kendi kendine oluşturduğu bir durum olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda İslam’la ilgili var olanın korku olmadığı, farklı tezahürlerde kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Görmez’e göre İslamofobi kavramı üç farklı olguyla açıklanabilir.

“1- İslam Kaygısı: Özellikle Batı ülkelerinde halk nezdinde İslam karşısında kaygılı bir tavra rastlamak mümkündür. Bunun muhtelif sebepleri vardır, küreselleşen dünyada yaşanan endişe ve güvensizlik hissi, ekonomik kaygılar, yabancılaşma bunlardan sadece bazılarıdır. Görüldüğü üzere İslamofobi’nin sebepleri temelde İslam’dan bağımsızdır. İslam, daha çok belirli kaygıların yansıma alanı olarak kullanılmaktadır. Bu yansımanın neden İslam üzerinden yapıldığı ise ayrı bir konudur ve İslamofobi başlığı altında ele alınan diğer olgularla ilgilidir.

2- İslam Karşıtlığı: Halk nezdinde tespit edilebilen kaygının aksine, siyasal alanda sistematik bir İslam karşıtlığının süregeldiğini görmekteyiz. Bu karşıtlığın çıkış noktası bir korku veya kaygı değildir. Aksine karşıtlık çoğu kez bir üstünlük iddiasıyla ilgilidir. Karşıdaki hor ve geri görülmektedir. Aslında dünyayı gelişmiş, az gelişmiş ülkeler gibi kategorilerle ayıran bir zihniyet kendi üstünlüğünü zaten veri olarak ortaya koyma peşindedir. Bu üstünlük iddiasının karşıtlığa dönüşmesi her zaman olabilecek bir durumdur. İslam karşıtlığının sebeplerini daha çok siyasal ve ekonomik alanda aramak gerekir. İslam karşıtlığı uyguladığı yöntemlerde hangi noktaya varabileceğini kestirmek güç, ancak son dönemlerde Müslümanları soyut, kültürel işkenceye maruz bırakan bu yaptırımın ne denli etkileyici olduğunu ne yazık ki müşahade etmek zorunda kaldık.

3- İslam Korkusu Üretimi: İslam karşıtı yaptırımların elbette kendi içinde bir meşruiyeti bulunmamaktadır. Oysa İslam karşıtlığının bu meşruiyete ihtiyacı vardır. Bu ise, halk nezdindeki İslam kaygısı üzerinden yapılmaktadır. Daha çok medyanın etkin olduğu bir söylem üretme mekanizması, halk nezdindeki kaygıyı canlı tutma ve İslam hedefine odaklamakta gibidir. Kaygıyı soyut ve vehme dayalı, korkuyu ise somut bir olgu karşısındaki endişeli-çekingen tutumumuz olarak tanımlarsak, medya üzerinden yapılan işlemin, halk nezdindeki kaygıları somut bir korkuya dönüştürmek olduğunu göreceğiz.” (Diyanet Aylık Dergi, 2012: 3)

İslamofobinin sebeplerini de içine alan bu tanımlamalar bize İslamofobinin incelenmesi gereken tek bir boyutunun olmadığını da gözler önüne serer. Yani kavram sadece İslam ve Müslümanlara karşı duyulan korku olarak nitelendirilemez. Son dönemlerde yaşanan İŞİD ve benzeri grupların tutumlarından kaynaklı İslam ve

Müslümanlara karşı olan tutum bazen tamamen İslam karşıtlığı bazen de varlığından rahatsız olma, varlığını tehlike olarak algılama, kaygı duyma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tanımlamalardan birkaçına değinecek olursak ;

“İslamofobi: Müslümanların ve İslam’ın yanlış, olumsuz temsil edilmesiyle ilgili ve bu değerlerin terörle, şiddetle, radikallikle ve ilkelikle bağdaştırılmasını da içeriyor.” (Hukuk ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı, 2013: 54)

“İslamofobi terimi, yabancı düşmanlığından anti terörizme kadar uzanan bir dizi farklı fenomene eksik bir şekilde uygulandığı için tartışma konusu olmuştur. Bu terim, İslam’a karşı irrasyonel bir korkunun (fobi) doğurduğu ideolojik çekirdekten ortaya çıkan her türlü farklı çeşitlerdeki tartışma, söylem ve eylemi bir araya getirmektedir.” (Esposito, Kalın, 2015: 64)

“Merkezi İngiltere’ de bulunan “Forum Against Islamophobia and Racism (FAIR) adlı kuruma göre İslamofobi, İslam ve Müslümanlara karşı güdülen korku, kin veya düşmanlığı içermektedir. Bu çerçevede İslamofobi Müslümanların bütün yaşam alanlarına sirayet etmekte ve kendini farklı şekillerde gösterebilmektedir:

- Müslümanlara karşı saldırı, suistimal ve şiddet
- Camilere, İslami merkezlere ve Müslümanların mezarlarına saldırı
- Eğitim sahasından, iş hayatında, ikamet ve hizmet ve mal sunumunda ayrımcılık
- Kamusal kurumlarda Müslümanlara karşı saygısızlık veya onların ihtiyaçlarını gidermede yetersizlik.” (Canatan, Hıdır, 2007: 311)

Tanımlardan da yola çıkarak diyebiliriz ki görüşlerde ortak olan husus İslam ve Batı medeniyetinin çok farklı olduğu ve asla uzlaştırılamayacağı düşüncesidir. Burada şuna dikkat çekmemiz gerekmektedir, Batı İslam’ı kendine, kendi doğrularına göre değerlendirmektedir. Aslında bu duruma insan davranışı açısından baktığımızda, insan olarak yapımız bu yanlışa düşmeye gayet müsaittir; çünkü insan ‘ben’ demeye, kendini diğerlerinden üstün görmeye meyilli bir varlıktır, bu yüzden başkalarının yanlışlarına kendi doğrularınca karar vermektedir. Batı da bu yanlışa düşmekte ve kendi değerlerini modern, tam, mükemmel, esnek, gelişmiş görmekte İslam’ı ise barbar, gelişime kapalı, uyum sağlayamayan, katı ve eksik görmektedir.

Runnymede Trust’ın 1997’de hazırladığı ilk raporda da Batı’nın İslam’ı ve Müslümanları nasıl gördüğü açıkça belirtilmektedir. İslamofobinin tanımı konusunda İslamofobinin, İslam’a yönelik asılsız düşmanlık olduğu, Müslüman bireylere ve topluluklara karşı ayrımcılığın esas alındığı ve Müslümanların siyasal, toplumsal genel kabul gören kurallardan dışlanmasına işaret ettiği belirtilmektedir.

Raporda İslam'la ilgili gizli görüşler şu şeklide açıklanmaktadır:

- “ - İslam tek parça, değişime ve yeniliğe kapalı olarak görülmektedir.
- İslam 'öteki' ve 'ayrı' olarak görülmektedir. Başka kültürlerden etkilenmeyen ve onları etkilemeyen olarak görülmektedir.
- İslam Batı'dan aşağı, barbar, ilkel, cinsiyet ayrımı yapan olarak görülmektedir.
- İslam şiddeti benimseyen, saldırgan, terörizmi destekleyen, 'Medeniyetler Çatışması' ile ilintili olarak görülmekte
- İslam siyasi bir ideoloji olarak görülmekte, siyasi ve askeri yararlar için kullanılmakta
- Müslümanların Batı'yla ilgili eleştirileri kabul görmemekte.
- İslam'a karşı düşmanca yaklaşım ve Müslümanlara karşı ayrıcalıklı yaklaşım savunulmakta ve toplumda yaygınlaşmakta.”(Runnymede Trust,1997: 5)

Viyana Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olan Farid Hafez 'Avusturya Özgürlük Partisi FPÖ'nün sağcı Popülizminin bir aracı olarak İslamofobi' adlı makalesinde Runnymede Trust'ın İslamofobiyle ilgili yayınladığı rapordan yola çıkarak İslamofobiyi şu şekilde tanımlar :

“Müslümanlara yönelik şahsî, fizikî ve sözlü saldırılar

Müslümanların dini kurumlarına karşı fiziki saldırılar

Müslümanlar hakkında basında ve siyasette hakim olan basmakalıp düşünceler

İşyerinde dini kimlik nedeniyle yapılan ayrımcılık

Günlük hayatta dinden kaynaklanan ihtiyaçların dikkate alınmaması

Müslümanların aleyhine bir şekilde tezahür eden iktisadi adaletsizlikleri dikkate almama

Mahkemelerde Müslümanları ayrı bir dini grup olarak dikkate almama

Özellikle Müslümanları etkileyen konularda özgürlüklerin kısıtlanması.”(Canatan, Hıdır, 2007: 360-361)

Bu rapordan sonra 2004 yılı Haziran ayında Runnymede Trust 'The New Muslims -Islamophobia: Issues, Challenges and Actions' (Yeni Müslümanlar-İslamofobi: Sorunlar, Meydan Okumalar, Eylemler) bir başka rapor daha yayınlamıştır. Bu raporda da İslamofobinin Avrupa'da yeni olmadığı, medyanın bu konudaki taraflı tutumu, camilere, müslüman kuruluşlara yapılan saldırılar, kamusal alanda, iş istihdamında ayrımcılık gibi durumların arttığı, bunlara ek olarak yasaların Müslümanların haklarını korumadaki duyarsızlığı, İslamofobi ile mücadeledeki yasal

yetersizlik ve sivillere tanınan özgürlüklerin kısıtlanması ifade edilmiştir. (RunnymedeTrust, 2004)

2017 yılında yayımlanan “Islamophobia: Still A Challenge For Us All” (İslamofobi Halen Hepimize Karşı Bir Meydan Okuma) raporda ise 20 yıl önce yayımlanan “Islamophobia: A Challenge For Us All1” raporunda var olan olgunun hala karmaşık ve sabit bir şekilde var olduğu üzerinde durulur. (Runnymede Trust, 2017)

Bu rapordan söz etmemizin en önemli sebebi İslamofobi'nin tarihini 11 Eylül 2001 saldırılarıyla sınırlandırmamak içindir. 1997 yılında yayınlanan rapor bize 11 Eylül öncesinde de İslamofobinin düşünce ve davranış olarak var olduğunu açıkça sunmaktadır. Ayrıca tüm raporlar bize İslamofobinin yüzyıllardır Batı'da yer ettiğini ancak son yirmi yıldır durumların farklı bir hal alarak giderek tehlikeli boyutlara ulaştığını belirtmektedir. İslamofobinin 11 Eylül olaylarından sonra başlamadığı konusu açıksa da, 11 Eylül saldırılarından sonra İslam'a ve Müslümanlara karşı olan tutumun giderek şiddetlendiği de gözlerden kaçmamalıdır. Kayıt altına alınan olaylar ve yapılan araştırmalar bize bunu göstermektedir. Raporda yer alan gizli görüşler bölümünde değinilen maddelerde de Batı İslam'ı bir öteki olarak anlatırken kendinin de İslam karşısındaki konumunu belirlemiş olur. Kendini İslam'dan üstün görerek Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılıkları da haklı görmektedir.

2.2. İSLAMOFOBİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Belirttiğimiz üzere İslamofobi beklenilenin aksine 11 Eylül olaylarından sonra aniden ortaya çıkmış bir olgu değildir. Nitekim 1997 Runnymede Trust raporunun varlığı da bize bunu göstermiştir. İbrahim Kalın İslamofobinin son zamanlarda gündemde oluşunu daha çok Batı'ya yapılan Müslüman göçleri, İran İslam Devriminden sonraki süreçte Müslümanlara karşı olumsuz bakış açısı, terörist eylemler, uçak kaçırımlar ve 11 Eylül saldırıları gibi güncel olaylara bağlamaktadır. (Esposito, Kalın, 2015)

Bazı araştırmacılar İslamofobi kavramını İslam'ı ve Müslümanları kabullenmeme gibi anlamlarla ifade ederek, bu durumu İslam'ın ortaya çıktığı ilk yıllara kadar götürmektedir. İslam, ortaya çıktığı ilk andan itibaren karşıtlara karşı bir mücadele içindeydi ancak kanaatimizce o dönemdeki karşı çıkışla bu dönemdeki

karşı çıkış birbirlerinden biraz farklıdır. Cahiliyye Dönemi olarak nitelendirilen o dönemde insanların ilk olarak karşı çıktıkları şey öncelikle var olan inançlarını değiştirmeye bir karşı çıkıştı. Bu, her fikir ve din söz konusu olduğunda var olan bir durumdur; kabul edenler, karşı çıkanlar ve tarafsız olanlar şeklindeki ayrımlar mutlaka olmaktadır. Günümüzdeki karşı çıkış ise çoğunlukla İslam adına yapılan saldırı, terör eylemleri vb. durumları reddetmedir. Kadir Canatan son kırk yıllık sürecin İslamofobinin yayılmasında etken olduğunu şu şekilde belirtir:

“Tarihsel olarak baktığımızda burada bizi son kırk yıla yakın zaman dilimi ilgilendirmektedir. Yetmişli yıllara kadar Batı’da geleneksel olarak var olagelen önyargılar tümüyle ortadan kalkmışsa da İslamofobi marjinal bir kesim(özellikle aşırı sağ ve ırkçılar) tarafından ifade ediliyordu. 1979 yılında İran İslam Devrimi gerçekleşikten sonra Batı’da İslam hakkındaki önyargıların ve ırkçı tavırların aktif bir şekilde yeniden su yüzüne çıkmaya başladığını görüyoruz.” (Canatan, Hıdır, 2007: 19)

1979 İran İslam devriminden sonra İslam’a karşı ön yargılar İslamofobinin alt zeminini hazırlamıştır. İslam özellikle bu dönemden sonra eleştirilmeye başlamış, hakkında olumsuz kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Maalesef Humeyni’nin uygulamalarına karşı yapılan eleştiriler İslam’a da isabet etmiştir. Bunların dışında ilerleyen yıllarda ortaya çıkan bazı olaylar da bu gidişata katkı sağlamıştır. Örneğin İngiltere’de yaşanan Salman Rüşdi olayı, Fransa’daki başörtüsü yasağı krizi, 11 Eylül ikiz kulelere saldırılar, Işid terör örgütünün yaptığı saldırılar, uçak kaçırımlar, rehin almalar, Amerikalı askerlerin kafa kesilme videoları İslamofobiyi daha da yoğunlaştırmıştır. Esposito bu konuda şöyle düşünmektedir:

“İslamofobi, 11 Eylül olaylarından sonra birden ortaya çıkmış yeni bir şey değildir. Antisemitizm ve yabancı düşmanlığı gibi uzun bir geçmişi ve derin tarihi kökleri vardır. Onun günümüzde yeniden canlanması, 20. Yüzyılın sonlarında önemli sayıdaki Müslümanın Batı’ya göçmesiyle, İran Devrimiyle, adam kaçırmaya ve rehin alma olayları da dahil 1980 ve 1990’lardaki terör faaliyetleriyle, 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan saldırılarla bunun ardından oluşan Avrupa’daki terör saldırılarıyla olmuştur.”(Lean, 2015: 19)

Şunu söyleyebiliriz ki İslamofobi aslen tarihi kökenleriyle geçmişten günümüze bilinçaltında olan bir olgu, ancak bunun geniş kitleler tarafından İslam’a karşıt bir davranışa dönüşmesi günümüzde yaşanan, faturası İslam’a kesilen, ancak İslam’ın bakış açısıyla katiiyen eşleşmeyen terör faaliyetleriyle olmuştur.

İslamofobinin ne zaman ortaya çıktığı kadar nasıl ortaya çıktığı da oldukça önem arz etmektedir. Avrupa tarihinde yer eden anti-semitizm, yabancı düşmanlığı

gibi kavramlara baktığımızda aslında Batı'nın "yabancı", "öteki" "ayrımcılık", "ırkçılık" gibi kavramlara alışkın olduğu görülmektedir. Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ırkçılık, Afrikalı köle ticareti, Yahudi düşmanlığı, yüzyıllardır Avrupa tarihinde yer etmektedir. "Beyaz ırk"ın üstünlüğünü öngören ırkçı yaklaşım önceleri ırkçılık olarak sonrasında da "yabancı düşmanlığı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı düşmanlığının bir başka tezahürü olan antisemitizm (Yahudi düşmanlığı) de Avrupa tarihini bir hayli meşgul etmiştir. "Hz. İsa'nın katilleri" olarak görülen Yahudiler özellikle Hitler Dönemi Nazi Almanya'sında en büyük aşağılanmalara maruz kalmış ve bu süreçte çok sayıda Yahudi öldürülmüştür.

Günümüzde Batı'yla Müslüman toplumların karşılaşp birlikte yaşamaya başlaması ise göç hareketleriyle olmuştur. Batı'nın iş gücü gereksinimiyle Doğu'ya imkanlarını sunması, sıkıntı içerisindeki İslam toplumlarını göç etmeye sürüklemiştir. Yapılan göçler Batı'nın kendisini 'ben', kendi dışındakileri de 'öteki' olarak nitelmesine neden olmuştur. Bu nitelendirme önceleri yabancı görme sonra da bu yabancıya karşı tahammülsüzlük daha ileri seviyede de yerini düşmanlığa bırakmıştır. Bu bağlamda Avrupa'ya toplu göç ve yerleşme Batı dünyası için yeni bir olgu olarak İslamofobi'nin gündemde olmasına sebep olmuştur. (Canatan, Hıdır, 2007)

İslamofobi kavramını daha geniş çerçevede ele aldığımızda bunun ilk adımının 'Xenophobia' yani yabancı düşmanlığı olduğunu görebiliriz. Ancak bugün bu durum müslüman ırka yapılan bir ayrımcılığa dönüşerek, kendini başka bir formata dönüştürmüştür. Başlangıçta farklı olana karşı var olan bir antipati olarak ortaya çıkan bu durum zamanla korku ve düşmanlığa yerini bırakır. Çünkü yabancı olan kültürüyle, diliyle, diniyle, fiziksel, yapısıyla farklıdır. Farklı olmak ise toplum içinde çoğunlukla tedirginlikle karşılanır. Çoğunlukla dememizin sebebi bu durumu bu şekilde karşılamayanların da olmasıdır. Bu korkuyu yaşayanlar için yabancının ortadan kalkması geçici bir çözümdür. Çünkü buradaki asıl mesele yabancıyı tehdit olarak algılayan insanın durumudur. Öncelikli olarak çözüm bulunması gereken budur.

İslamofobiyi genel çerçevede ele alırken yabancı düşmanlığı ve ırkçılık kavramlarıyla birlikte ansak da İslamofobide etken olan sebep ırk değil, kültür ve dindir. Bu sebeple İslamofobi İslam dinine ve İslam dininin getirdiği kültüre karşı

oluşan bir korkudur, İslam'ın ve Müslümanların varlığından rahatsızlık duyma ve istememe durumudur.

Kavram bugünlerde Avrupa'yı sarsan kitlesel göç sebebiyle göç karşıtlığıyla da karıştırılmaktadır. Yaşanan savaşlar sebebiyle birçok insan rahat bir yaşam için Avrupa'ya göç etmek istemekte ancak Avrupa bunun için belirli bir kota sunarak çoğunluğu reddetmektedir. Kanaatimizce farklı olana karşı yapılan bütün kötü yaklaşımların hepsinin aynı kategoride değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım ırk, renk, dil, din hangisi için olursa olsun aşağılayıcı ise, hepsi kanun önünde bir yasağa tabi tutulmalı ve toplumda bunu yapan insanlar kınanmalıdır. Çünkü bu durum toplumu ayıran, insanlar arasında ikilik çıkmasına sebep olan bir durumdur, insanları ileri- geri kültür ya da üstün- aşağı din, ırk gibi ayrımlara sürükleyebilir. Nathan Lean bu konuda:

“İslamofobi ve ırkçılığın alanları birbiriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Özellikle son 60 yılda ırkçı dil, aleni biyolojik ön yargılardan güçlü bir kültürel unsurun içerilmesine doğru dönüştü. Örneğin, zencileri aşağılayan görüşler bir tabu hatta kötü görülen bir söylem haline gelmesine karşın farklı genler değil de farklı inanç sistemlerine mensup gruplara yönelik ön yargılar kabul edilebilir bulunmaktadır.”(Lean, 2015: 167)

2.3. İSLAMOFOBİ'YE NEDEN OLAN ETKENLER

İslamofobiye nelerin sebep olduğu konusu ele alınırken yalnızca medya, siyasiler, eğitim sistemi, yabancı düşmanlığı, kişisel kaygılar gibi yorumlar yapmak yeterli değildir. Bu, duruma objektif bakmamızı zorlaştırır. Nasıl ki anti-semitizm kavramında Yahudilerin kendilerini seçilmiş toplum olarak görüp diğer milletleri dışlayıcı tavrı etkiliyse, anti- islamizm ve islamofobi kavramlarının oluşumunda da bazı Müslümanların tavrını görmezden gelmek bizi objektiflik bağlamından ayırır. Bu sebeple araştırmamızda en çok dikkat çekmek istenilen konu Müslümanların da bu durumun oluşmasında payının olmasıdır. Bu bölümümüzde, İslamofobiye sebep olan etkenleri genel konumuz dışına çıkmadan detaylardan uzak olarak açıklamaya çalışacağız. Aslında bu etkenlerin her biri ayrı ayrı tez konusu olacak derinliktedir ancak biz konumuz itibarıyla detaylandırmadan hem güncel örneklerle hem de konu çerçevesinde en çok zihinlerde yer etmiş örneklerle konuyu ele almaya çalışacağız.

2.3.1. ‘Yabancı’ Olana Düşmanca Davranış

İslamofobinin ortaya çıkışı başlığı altında incelediğimiz yabancı düşmanlığını, konu bütünlüğünü bozmamak adına burada tekrar ele alacağız.

‘Xenophobia’ Yunanca bir kelime olup ‘xenos’ yabancı anlamına, ‘phobos’ ise, korku anlamına gelmektedir. Yabancı korkusu anlamına gelen ‘Xenophobia’ ilerleyen zamanlarda yabancı düşmanlığına dönüşmüştür. Aynı şekilde eğer yabancı korkusu Müslüman gruplara yönelikse bu durum ‘İslamofobi’ olarak ifade edilmektedir. (Canatan, Hıdır, 2007)

Yabancı düşmanlığı yani “Xenophobia” araştırıldığında, konunun bazen başka versiyonlarla da karşımıza çıktığına tanık olmaktadır; ırkçılık, antisemitizm, ayrımcılık, ötekileştirme, milliyetçilik, aşırı sağcı görüş gibi. Başlangıçta “öteki” ne karşı bir yaklaşım olarak başlayan durum ırk, kültür, din gibi ayrımlarla farklı boyutlara taşınmış ve bilinçli bir reddedişe dönüşmüştür. Bu durum bazen siyasetin konusu olarak taraf toplama işlevi görmüş bazen de tek tip toplum beklentisinden kaynaklı olarak gündemde kalmıştır. Biyolojik farklılık, etnik farklılık, kültürel farklılık gibi tezahürlerine rastladığımız yabancı düşmanlığının son olarak geldiği nokta dinsel farklılıktan kaynaklı düşmanlıktır.

Avrupa açısından değerlendirildiğinde yaşanan göçler beraberinde yabancı, öteki, mülteci gibi kavramları da getirmiştir. Birlikte yaşayarak toplum bilinci oluşturma çabası, yaşanan olumsuzluklarla kaygıya, korkuya ve daha sonrasında da bilinçli olarak ya kabulleniş ya da tamamen red ve düşmanlığa dönüşmektedir. Aslında burada şu ayırım iyi yapılmalıdır gerçekten göç edenlere toplum olabilmek için bu bilinç ve imkan sunuluyor mu yoksa her yönden tek tip toplum olmak için bazı kurallar mı dayatılıyor? Eğer ortak bir toplum oluşturulmak isteniyorsa göç edenlerin kültürleri, dinleri, yaşam tarzları her zaman göz önünde bulundurulmalı ve kişiler tercihleriyle toplumda kabul görmelidir. Çünkü göç, sadece vücut göçü değil aynı zamanda kültür, din ve dil göçüdür.

Şu bir gerçektir ki göç eden toplumlar için aşağı toplum algısı her zaman mevcuttur hele ki bir de göç eden toplumun dini farklıysa bu sefer o topluma karşı bakış açısı daha da olumsuz olmaktadır. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki yabancı düşmanlığının en son geldiği nokta Müslümanları hedef alan dini ayrımcılıktır. Durumun iki taraftan nasıl gözükmesine baktığımızda göç eden toplum, hukuki,

siyasi, ekonomik, eğitim gibi toplumu ilgilendiren her konuda yerleşik toplumla aynı haklara sahip olmak isterken; Avrupalı toplum azınlık durumuna gelip işlerinden ve yaşamlarından taviz vermek zorunda olacaklarını, göç eden kültürlerin ve özelde dini bakımdan İslam'ın Avrupa'yı ele geçireceği endişesini duymaktadır. Bu konuda siyasi partiler ve basın da durumu iyice körüklemektedir.

İnsan doğası gereği kendine verdiği önemden herkesi kendi gibi görmek ister ve farklı olana karşı her zaman temkinli bir davranış içerisindedir. Yabancı korkusu da bu bağlamda kendi gibi olmayana karşı hissedilen kaygı ve korkudur. Bu durum devamında yabancı olanın kültürüne, diline, dinine de yaklaşımı etkilemektedir. Günümüzde Avrupa'daki Türkler bu durumlarla ilgili olarak sıkıntılar yaşamaktadır. Yapılan bir araştırmada bu durum şöyle aktarılır:

“Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın yapmış olduğu “Avrupa'da yaşayan Türkler (2011)” konulu saha araştırmasında Türklere yöneltilen “*Avrupa'da yaşadığınız sorunlar*” sıralamasında yabancı düşmanlığı sorunu % 54.1 ile ilk sırayı almaktadır.”(Çötök, Taşdelen, 2013: 4)

Bunun gibi örnekleri çoğaltabileceğimiz gibi, Avrupa halkının tamamının yabancılara karşı yapılan bu ayrımcı davranışları kabul ettiğini söyleyemeyiz. “Deutsche Welle” de yer alan bir haberde Danimarkalı 12 aydın, yabancı düşmanlığı, özelde İslam düşmanlığına karşı tepkilerini göstermektedirler. Danimarkalı 12 yazar “artık itiraz etmenin sırası geldi” başlığıyla bir araya gelerek, azınlıkların normal vatandaş konumunda olamaması, aşağılanmasına bir son vermek amacıyla bir araya geldiler. Kirsten Thourup adında bir yazar:

“Biz mülteci ya da göçmenleri aşağılayan tanımlama tarzlarından ve onlardan bahsederken, kullanımı giderek artan aşağılayıcı sözcük seçimlerini kınıyoruz. Örneğin, son dönemde bu kişiler ‘kanser hücresi’ olarak tanımlanıyor ya da meclisteki politikacıların ekranlara yansıyan konuşmalarında İslamiyet; ‘Avrupa'nın Vebası’ olarak nitelendiriliyor. Bunlar Danimarka vatandaşı olarak bizleri de rahatsız eden, süregelen küfürler, ufak tefek şeyler değil!” şeklinde tepkisini belli etmiştir.(www.dw.com, 24.12.2015, erişim tarihi: 15.01.2016)

Yabancı olmanın en kötü yanı ülkede olan herhangi bir karışıklıkta ilk akla gelen olmaktır. Toplumda “biz” olma bilincini kaybeden insanlar tarafından oluşturulmak istenen algılar, daha önce Yahudilik için yapılmışken, bugün aynı durum İslam için yapılmaya çalışılmaktadır. Kanadalı Profesör Ivan Kalmar bu konuda:

“İslamofobinin yeni antisemitizm olduğu önermesini bu kadar güçlü kılan şey artık Müslümanların nefret edilen “dış” değil “iç” düşman olarak görülmeleridir.” diyerek bu konudaki fikrini ortaya koymuştur.(Analiz-Seta, Nisan 2018: 16)

2.3.2. Medyanın Tutumu

Medya kar amacı güden bir kurumdur bu sebeple yaptığı haberlerde öncelendiği kendi çıkarlarıdır ve dolayısıyla haberler de alelade seçilen bir sürecin sonucu değil, kasten yapılan bir sürecin sonucunda oluşur. Medya İslamofobi’yi oluşturdu tezini savunmuyoruz ancak bu konuda medyanın var olanı istediği tarafa yönlendirme konusundaki tutumunu eleştiriyoruz. Medya, İslam ve İslamcılıkla ilgili mevcut algıyı kendi istekleri doğrultusunda bir şekle sokuyor. Özellikle terör, radikal, köktendinci kavramlarıyla İslam’ı insanların zihninde özdeşleştiriyor.

Medyanın yaptığı en büyük iki hata özellikle Müslümanlarla ilgili bir saldırı haberi varsa olayın failinden bahsederken dini ve milliyetinden de mutlaka bahsetmek; diğeri de Müslümanlarla ilgili iyi olan haberlerden ya hiç bahsetmemek ya da bu habere çok az yer verip dikkat çekici bir haber olarak göstermemek. İbrahim Kalın İslamofobi adlı kitabında bu konuda şöyle bir örneğe yer verir:

“İran doğumlu Anousheh Ansari’nin uzay yolculuğu hakkındaki haberleri, bunun güzel bir örneğidir.18 Eylül 2006’da Ansari, uzaya giden ilk Müslüman kadın oldu ki bu olay medyada çok mütevazı bir şekilde yer aldı. Ancak bu olağanüstü seyahati yapmasını körükleyen ve dünya çapında haber başlıklarına taşınmasını sağlayan faktörler olarak Ansari’nin kültürü, dini veya etnik kökeni hakkında neredeyse hiçbir tartışma ve analiz yapılmadı. Bangladeşli bankacı Muhammed Yunis’in fakir insanlara kredi verme konusundaki iddialı ve son derece başarılı projesi sebebiyle Nobel Ödülü almasında da durum farklı değildi. Ansari ve başarılı olmuş sayısız diğeri Müslüman şahsiyet gibi Yunis de Müslüman dünyadan birisidir ve içerisinde yetiştiği toplumun kültürel ve dini tarihiyle bağlarının olması gayet normaldir. Fakat her nedense, Müslümanlar söz konusu olduğunda her kötü şey din sebebiyle olmaktadır ve olan her güzel şey ise başka sebeplerden kaynaklanmaktadır.”(Kalın, 2015: 60)

Edward Said de “Medya’da İslam” adlı kitabında bu durumla ilgili fikirlerini şöyle sunar:

“Gelgelelim akademik çalışmalar yerine sadece gazetecilerin sıklıkla bol keseden yaptığı yorumlarla karşılaşılıyor ve bu yorumlar medya tarafından anında kapılıp iyice abartılıyor. Bunların arasında bir de dillerinden düşürmedikleri, o korkunç haşmetiyle süzülen, kaypak “köktendincilik” kavramı var ki bu sözcük neredeyse otomatik olarak sadece İslam’la bağdaştırılıyor. Halbuki

“köktendincilik” kavramının Hristiyanlık, Yahudilik ve Hinduizmle de genellikle söylenmeden geçilen ama güçlenmeye devam eden bir ilişkisi vardır. (Said, 2008 :18)

Özellikle günümüz medyasında İslam artık farklı terimlerle anılmaktadır. ‘İslamcılık’, ‘İslami köktencilik’, ‘İslam radikalizmi’, ‘İslami terörist’ vb.; Müslümanlar için de ‘ılımlı Müslümanlar’ ve ‘radikal Müslümanlar’ gibi bir ayrıma gidilmektedir. Bu ayrımlar da İslam konusunda kafaların iyice karışmasına sebep olmaktadır. Medya etkili bir güçtür ancak yapılan araştırmalarda halkın bazı kesiminin özellikle eğitilmiş kesiminin medyanın oluşturmaya çalıştığı algının farkında olduğunu göstermektedir. Halim Rane’ in sözleri bu durumu destekler niteliktedir. 2013 yılında yapılan Uluslararası İslamofobi sempozyumunda konuşmacı olan Griffith Üniversitesi’nden Rane Avustralya’ daki durumu şöyle aktarıyor:

“Nüfusun %80 i medyayı bilginin birincil kaynağı olarak görmeye devam ediyor. Nüfusun %50 si Müslümanlar hakkında negatif bilgilere sahip. Ancak sadece %20-30 arasının İslamofobik olarak düşünülebildiğini söyleyebilirim. Kabul etmemiz gereken husus medyanın etkisinin sınırlı oluşudur. Çalışmalarımız, iyi eğitilmiş insanların İslam ve Müslümanlar hakkında olumlu, az olanların olumsuz olduğu görüşü olduğunu göstermektedir. Ayrıca, insanlar daha çok Müslümanla iletişime geçtikçe genelde daha olumlu bakış açısına eğilim gösterirken diğerleri olumsuz görüşte kalıyorlar. Avustralya’daki bir diğer önemli nokta ise medyanın inanırlığını kaybetmiş olmasıdır. Ortalama bir Avustralyalı kendisine sunulanın sansasyon amacı taşıdığını anlayabiliyor. Dolayısıyla bir yanda gördüğüne tamamen inanan azınlık grubu varken, diğer yanda 1980’lerde gelişen medya teorisindeki gibi bilinçli bir insan grubu vardır.” (Hukuk ve Medya Bağlamında Trabya Uluslar arası İslamofobi Konferansı, 2013: 51)

Bu durum tüm Batı ülkeleri için aynı değildir, ancak eğitim durumu ve Müslümanların insanlarla iletişimde olması, medyanın takındığı tutumu fark etme noktasında önemlidir.

Aslında medyanın İslam’la ilgili haberlere yer vermesi çok uzak tarihlere rastlamamaktadır. Kadir Canatan’a göre 1974’ ün başında aniden ortaya çıkan OPEC krizinden önce ABD medyasında İslam’dan bahsedilmemiştir, devamında bahsedilişi de İran İslam Devrimi ve sonrasında İslam’ın ruhuyla asla bağdaşmayan terör eylemleriyle olmuştur. (Canatan, Hıdır, 2007)Özellikle son yıllarda “Daeş” ismiyle hafızalarda yer etmiş örgütün fotoğrafı hepimizin zihinlerinde mevcuttur. Ellerinde silahlar, üzerinde “La İlahe İllallah Muhammed Rasulullah” yazan siyah bayraklar, “Allahuekber” sesleri ve yaptıkları katliamlar. İnsanların zihninde bu şekilde yer etmek isteyen bu gruplar, yaptıkları işkenceleri videoya çekerek medya yoluyla

yayılmasını sağlamaktadırlar. Bu videoları ve haberleri görenler de, bunu dinleri adına yaptıklarını söyleyen grupla ilgili de, dinleriyle ilgili de olumlu düşünmemektedirler. Medya araştıma ve hiçbir zorluk gerektirmeyen bir bilgi edinme aracıdır. Dinlerle ilgili araştırma yapmamış olan sadece medyanın verdiği haberlere göre dinler hakkında yargıya varanların ise bu konuda bir yanlıgı yaşayacakları nettir. Çünkü günümüzde mensubu bulunan bütün din öğretileri insanları var kılmak için gelmiştir bu gibi şiddet ve teröre günümüzde inanılan hiçbir din olumlu bakmamaktadır.

Medya İslamofobi'nin oluşmasında en temel etken değildir ancak şunu söyleyebiliriz ki İslamofobi'nin artmasında ve yayılmasındaki en büyük etkidir. Yakın tarihli olaylara baktığımızda medyanın sergilediği tutum çok nettir, yapılan filmler, diziler, yazılan kitaplar ve yapılan haberlerle İslam hak ettiği muameleye kavuşmamaktadır. Edward Said bu konuyu şöyle desteklemektedir:

“ABC'nin İslam'ı tanıtmak için yayınladığı kısa (üç dakikalık) dersler, hareketsiz resimlerin sağında küçük başlıklarla veriliyordu: Muhammedcilik, Mekke, peçe, kara çarşaf, Sünni, Şii (hemen yanında kendini kırbaçlayan genç adamlar) molla, Ayetullah Humeyni, İran. Tüm bunlar hep o sevimsiz öyküyü, “İslam”a verilecek en uygun karşılığın öfke, kuşku ve aşağılanma olduğunu anlatıyordu.”(Said, 2008:160)

Örneğin Almanya'nın önde gelen televizyonlarından ARD VE ZDF'nin tutumları da bu şekildedir. Yazılı medyanın güçlü organı ‘Der Spiegel’ dergisi de yabancılara özellikle İslam'a ve Müslümanlara olan karşıt tavrıyla bilinmektedir, yaptığı yayınlarla insanların bu konudaki düşüncelerini olumsuz manada yönlendirmektedir. Derginin bazı sayılarına baktığımızda, derginin kapak yazıları bile durumu anlatmaya yetmektedir.“Mekka Deutschland- Die stille İslamisierung” (Mekke Almanya- Sessiz İslamlaşma)

“Zwölf Mohammed Karikaturen erschüttern die Welt- Der Heilige Hass” (12 Muhammed Karikatürü Dünya'yı Yerinden Oynattı-Kutsal Nefret), “Papa Contra Mohammed- Glaubenskampf um den Islam, die Vernunft und dieGewalt” (Papa Muhammed'e Karşı- İslam Etrafında İnanç Savaşı, Akıl ve Güç), “Allahs blutiges Land” (Allah'ın Kanlı Toprakları) gibi.

Özellikle İslam'ı terör ile ilişkilendirerek anlatan medya, insanların zihinlerinde İslam-terör ifadelerini normalleştirmektedir. Sadece bununla sınırlı kalmamakta İslam kadına değer vermeyen bir din olarak da gösterilmektedir.

Kadınların nasıl yaşamak istedikleri, nasıl giyindikleri, siyasette söz sahibi olma istekleri, Afganistan’da kadınların durumu gibi konular gündemde tutularak İslam’ın kadını değersizleştirdiği, modern bir din olmadığı algısı oluşturulmak istenmektedir. (Alacahan, Duman, 2012)

Edward Said medyanın İslam’a ve Müslümanlara karşı bakış açısına objektif bir şekilde yaklaşarak durumu şu şekilde değerlendiriyor:

“Ben burada Müslümanların İslam adına İsrail’e ve Batılılara saldırmadığını, canlarını yakmadığını söylemiyorum. Medyada İslam hakkında okunan, görülen şeylerin çoğunda bunlardan bahsedilirken işte “İslam” tam da böyle bir şey olduğu için saldırıyor gibi aktarılmasından söz ediyorum. Yerel ve somut koşullar bu şekilde atlanıp göz ardı ediliyor. Bir başka deyişle, haberlerde İslam yanlı bir tarzda aktarılıyor ve böylece “bizim” yaptıklarımızın üzeri örtülüp, Müslüman ve Arapların kusurlu doğaları gereği ne oldukları vurgulanıyor”. (Said, 2008: 24)

Bunların yanında medya dini özgürlük adına çıkan yasaları öyle bir lanse ettiriyor ki, halk ülkenin İslamlaştığı tedirginliğine kapılıyor ve İslam’a tanınan hakları gereksiz görüyor. Bu sebeple de Müslümanlar için bazı hakların kısıtlanarak çözümün sağlanacağı zannı üzerine Müslümanlara birtakım zorunluluklar dayatılıyor. Örneğin; 2004 yılında okullarda başörtüsü yasağı uygulayan Fransa, 2011 Nisan ayında da kamusal alanda nikap ve burka yasağını yürürlüğe koyuyor. Aynı yıl içerisinde Belçika’da da yürürlüğe koyulan yasağa rıza göstermeyenler ceza olarak 7 gün hapis yatıyor ya da para olarak cezasını ödemek zorunda bırakılıyor.2016 yılında da Hollanda yasağı yürürlüğe koyuyor ve yasağa karşı gelenlere 400 euro para cezasını öngörüyor. Hollanda’yı Bulgaristan takip ediyor ve yasağa karşı gelenler için 750 euro ceza belirliyor. Bulgaristan’ın ardından Avusturya da yüzün kapatılmasını yasaklamış ve yasağa uymayanlara 150 euro ceza uygulanacağını belirtiyor. Son olarak da Danimarka bu yıl içerisinde çarşaf ve peçeyle örtünmeyi yasaklayıp, yasağa uymayanlardan 135 euroya varan cezai işlemi uygulayacaklarını belirtiyor. (www.dw.com, 01.08.2018, erişim tarihi: 05.09.2018)

Elbette bu durumdan etkilenenler olduğu gibi medyanın oluşturmak istediği İslam- terör eşleşmesinden etkilenmeyen, İslam’ı sadece bu terörist gruplarla değerlendirmeyen bir kesim de mevcuttur. Halkın dışında bazı yayın organları ve gazeteciler de İslamofobik olan durumlarda tepkilerini gösterebilmektedir. Örneğin, Danimarka’da yaşanan karikatür krizinden sonra bazı medya kuruluşları tepkisini

göstermekten geri durmamıştır. France Soir gazetesi patronu haberi tekrar yayınlayan editörün işine son verilmiştir.(Canatan, Hıdır, 2007)

Medya bünyesinde bulunup konuya objektif bakmaya çalışanlarda verebileceğimiz başka bir örnek de Almanya’da Die Tageszeitung’da gazeteci olan Daniel Bax yazdığı “Angst ums Abendland” (Garpta Korku) adlı kitabında korkulması gerekenlerin asıl Müslümanlar değil İslam düşmanları olduğunu gündeme getirmiş ve 2015 yılında Jülide Danışman ile yaptığı bir söyleşide İslam’ı kullanarak otoriter bir toplum oluşturmak isteyen sağ popülistleri eleştirmiş ve asıl onları tehlikeli gördüğünü belirtmiştir. Daniel Bax:

“Bugün İslamofobi olarak adlandırdığımız olgu 11 Eylül’den sonra ortaya çıktı. Bu, dini kökenlerine bağlı olarak insanları reddeden bir ideolojiye dönüştü. Bu yeni bir ideoloji. Ancak İslam düşmanlığının kökeni çok daha eskiye dayanıyor. İslam düşmanlığı, Batı ve Doğu arasındaki rekabetin oluştuğu, Müslüman ve Hristiyan hükümdarların savaştığı, her iki tarafta da bir çeşit kültürler arası çatışma fikrinin doğduğu dönemde başladı. Bu döneme ait bazı resimler de yeniden gündeme getiriliyor. Örneğin Batı’da hâlâ Hz. Muhammed’e ilişkin Ortaçağ’dan kalma gerçeği yansıtmayan resimlerin etkisi görülüyor. İslam’ı eleştiren kişilerin, Ortaçağ’daki Katolik bir rahip gibi, zaman zaman bu resimleri kullanmalarını hayret verici buluyorum. Çünkü bu resimlerde Hz.Muhammed adeta canavar gibi gösteriliyor. Bu şekilde (İslam’a karşı) bir hava yaratılıyor.”

Çözüm olarak ortak bir zemin bulunması gerektiğini söyleyen Bax, toplumdan asıl dışlanması gerekenlerin aşırılığı destekleyen herkesin olduğunu dile getiriyor.(www.dw.com, 11.12.2015, erişim tarihi: 18.01.2016)

Haberlerin yanlış yönlendirmesinden başka, medyanın etkin olduğu diğer bir konu da İslam’ı kötülemek amacıyla yapılan dizi ve filmlerdir.11 Eylül öncesi Hollywood yapımı filmlerde de bunu görmekteyiz. Müslümanlar tehlikeli, şiddete başvuran, terörist olarak gösterilmekte ve bu algı 11 Eylül öncesinde de oluşturulmaya çalışılmaktadır. (Canatan, Hıdır, 2007)

Son dönemlerde ses getiren İslam’ı sadece cihat, şeriat, çok eşlilik, şehvet düşkünlüğü gibi kavramlarla anlatmaya çalışan birkaç filmde bahsedecek olursak; 2008 yılında yayınlanan ‘Fitne’ filmi İslam’ı sadece öldürme üzerine var olan bir din olarak göstermekte ve cihatla ilgili ayetleri bulunduğu konumdan saptırmaktadır. ‘Müslümanların Masumiyeti’ adlı film ise tamamen İslam Peygamberine yönelik saldırı niteliğindedir. Hz. Muhammed’i tamamen şehvet düşkünü gibi göstermeye çalışan film tarih bilincinden de oldukça uzaktır. Filmde Peygamberimiz daha 25-30’lu yaşlardayken 4- 5 tane hanımlı bir şekilde tanıtılmakta ve onlarla olan ilişkileri

bayağı bir şekilde sunulmaktadır. Buradaki eleştirimiz, basın özgürlüğü adı altında Müslümanların dini hassasiyetlerine yapılan korkunç saldırı içindir. Milyarlarca inananı olan bir dine basın özgürlüğü adı altında yapılan hakaretlerin sona ermesi için yasal yaptırımlar mutlaka uygulanmalıdır. Bu durum, dünya üzerinde inanılan her din ve yaşayan her kültür için mutlaka geçerli olmalıdır. Durumu sadece görsel basınla sınırlandırmamak gerekmektedir. Yazılan eserler de tarih bilincini taşımalı, sağlam araştırmalara dayanmalı ve konuya her iki taraf açısından da bakabilecek bir bilgi birikimine sahip olunmalıdır. Bu bağlamda Edward Said İslam konusunda yazan akademisyenlerin niteliği açısından önemli bir konuya değinerek İslam dünyası hakkında yazan yazarların çoğunluğunun bu bölgede konuşulan dilleri bilmediği ve bilgi almak için basına ya da Batılı yazarlara bağlı kaldığını dile getirmektedir. (Said, 2008)

Edward Said burada duruma iki taraflı bir bakış açısıyla yaklaşım düşünce olarak yapılan haksızlığı dile getirmiştir. Objektif bakabilmek bunu gerektirmektedir.

2.3.3.Siyasilerin Tutum ve Davranışları

İslamofobinin destek bulduğu en önemli platformlardan biri de siyasettir. Siyasilerin konuya yaklaşımı birleştirici değil de ayrıştırıcı olduğunda oy oranlarındaki artışı bile buradan sağlamakta hiç çekinmemektedirler. Bunun en yakın örneğini Kasım 2016 seçimleriyle ABD devlet başkanlığına seçilen Donald Trump'ın söylemlerinde alenen görmekteyiz. Müslümanlara ve göçmenlere müsamaha tanımayacağını söyleyen Trump, bu konuda yürüttüğü politikasıyla da oldukça taraftar toplamıştır.

Hillary Clinton ile girdiği seçim mücadelesinde iki liderin de seçim vaatleri, özellikle göçmenler konusunda ayrılmaktadır. Hillary Clinton ABD'deki göçmenlere tam vatandaşlığa geçmeleri konusunda bir göçmen politikası önerirken; Trump göçmenlere karşı katı bir tavır takınılması gerektiğini ve Müslümanların ABD'ye alınmaması gerektiği yönünde bir politika izlemiştir. Seçim yarışında Cumhuriyetçi Parti aday adaylarından olan Trump, Müslümanlarla ilgili yaptığı bir konuşmasında yaptığı açıklamalarla gündeme gelmiş ve müslüman karşıtı söylemlerini şu şekilde açıklamıştır. Trump'ın 07.12.2015 tarihinde yaptığı konuşmaya direkt olarak yer vermeyi uygun buluyoruz:

“Amerikalı temsilciler neler olup bittiğini çözene kadar ABD’nin kapıları Müslümanlara tamamen kapatılmalı. Başka seçeneğimiz yok. Pew Research’ün son araştırmalarına göre Müslüman toplumların büyük kısmı Amerika’ya karşı büyük nefret besliyor. Güvenlik Politikası Merkezi’ndeki son anket verileri gösteriyor ki ankete katılanların % 25 i Amerikalılara yönelik şiddetin var olduğu konusunda hemfikir, bu arada bu insanlar ABD’de, buradalar. Yüzde 25, yüzde 1 değil. Bu arada yüzde 1 olsa bile kabul edilemezdi. Ankete katılanların yüzde 25’i ABD’deki Amerikalılara yönelik şiddetin haklı olduğuna karar verdiler küresel cihadın bir parçası olarak. Onlar senin dinini değiştireceklerini düşünüyorlar. Hiç sanmıyorum, öyle bir şey olmayacak. Global Cihat’ın bir parçası olarak ABD’de yaşayan Müslümanların %51’i ülkenin şeriatla yönetilme tercihinin sunulmasını istiyor. Şeriatın ne olduğunu biliyorsunuz. Şeriat bazı korkunç şeylere izin verir, neden bahsettiğimi biliyorsun. Şeriat’ın dinini değiştirmeyip inanmayanlara karşı kafa kesme ve akla hayale gelmeyecek yöntemlerle gaddarca öldürülmelerine yetki vermesi Amerikalılara büyük zarar veriyor, özellikle de kadınlara. Özellikle kadınlara diyorum bak. Baş belası şeyler. Ve bizim bu konuda ağzını bile açmayan bir Başkan’ımız var. Üstelik bu sayılardan bahsediliyorken. Bu verilere bakmaksızın benim gördüğüm; bu ülkede nefretin akıl almaz boyutlara vardığı çok açık. Biz bu sorunu ve getirdiği tehlikeli tehdidi belirleyip, çözeceğiz. Bunu çözmek zorundayız, bunu çözmeden yaşayamayız. Yoksa bu durum daha da kötüleşecek ve başka 11 Eylül’ler de yaşanacak. Bu durum daha da kötüleşecek. Politik doğrularla yaşayabiliriz ya da aptal gibi davranabiliriz, ama bu durum daha da kötüleşecek. Bu sorunu anlayıncaya ve ortaya çıkardığı tehlikeli tehdidi ortaya çıkarıncaya kadar ülkemiz sadece cihada inananların yapılacağı korkunç saldırılara kurban edilmemeli. Bunlar sadece ‘ cihat ’a inanırlar, bizim sistemimizi istemiyorlar. Ve insan hayatına saygıları yok, onlar insan hayatına saygı duymazlar.”(www.youtube.com-Trump’ın Müslümanlarla İlgili Konuşması, erişim tarihi: 06. 02.2016)

Burada da görüldüğü üzere göçmenler, ırkçılık gibi konular siyasetçilerin özellikle oy oranlarını artırmak için seçtikleri konulardandır ve halkın bu konudaki fikirlerinin gidişatına yön verebilmektedir. 2017 yılında ABD’de İslamofobik saldırıların arttığına dair araştırmaların olması da bunun bir göstergesidir. Güncel olması sebebiyle bu yıl Trump’ ın başkanlık dönemindeki bazı araştırma sonuçları şu şekildedir:

“ABD’de Müslüman hakları konusunda en önemli sivil toplum örgütü olarak gösterilen Amerikan-İslam İlişkileri Konseyinin (CAIR) en güncel İslamofobi raporuna göre, ABD’de 2017 yılı İslamofobik saldırılar bakımından tarihin en kötü yıllarından biri olarak kayıtlara geçmiştir.” (www.ntv.com.tr, 22.03.2018, erişim tarihi: 25.04.2018)

Elbette bu durumun başka örneklerini önceki yıllarda, özellikle 11 Eylül’den hemen sonra da görebilmekteyiz. The British National Party’ nin lideri olduğu sırada Nick Griffen, 30 Mayıs 2001 tarihinde The Guardian gazetesine verdiği demecinde şunları söylemiştir:

“Birçok nedenle bugün Müslümanlar en büyük sorundur, çünkü onlar en yüksek doğum oranına sahipler ve Müslüman topluluklar dünyayı dolduruyorlar. Bu başka grupların etnik temizliğe tabi tutulmasına neden olabilir. Kendi ülkelerinde siyasal bir çürüme içindeler ve ne zaman parlamentoya girme şansları olursa orayı yolsuzluk yuvasına çevirmektedirler. Bundan daha önemlisi İslam saldırgan bir dindir.”(Canatan, Hıdır, 2007: 33)

Başka bir konuşmasında da Nick Griffen kendisini “Ben Müslüman karşıtı değil, İslam karşıtım.” diye ifade etmiştir.(www.youtube.com, 21.04.2010, erişim tarihi: 08.05.2016)

Siyasi partiler bazen bu konuya seçim propogandalarında bile değinmektedirler. Örneğin Avurturya Özgürlük Partisi FPÖ İslam konusundaki görüşünü net bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

“FPÖ’nün on yedi maddeden oluşan 2006 seçim programına bakıldığında, İslam ve Müslümanlarla ilgili iki madde dikkati çekmektedir:

Eğitim (...) “Radikal İslamcıların din derslerini istismar etmelerini engelleyebilmek için, devlet okullarında görev alacak din dersi öğretmenlerinin seçiminde devletin de söz sahibi olması sağlanmalıdır” (...)

Dış Politika ve AB politikaları (...) “ FPÖ, İslamcılığın tüm şekillerine ve Avrupa’yı tehdit eden Müslüman göçüne kesinlikle karşıdır.” (Canatan, Hıdır, 2007: 363)

Başka bir örnek de Danimarka’dan verecek olursak, Danimarka Halk Partisi milletvekili Louise Frevert, Müslümanlara alenen sözlü saldırıda bulunmuş ve Müslümanları ‘kanserli tümör’ e benzetmiş ve Müslümanlara karşı olunması ve onların öldürülmesi için insanları teşvik etmiştir.(Canatan, Hıdır, 2007)Hollanda’da da siyasilerin tutumuna örnek olarak Hollanda Özgürlük Partisi lideri Geert Wilders partisinin seçim propogandasında başörtü takan bayanlardan vergi alınması gerektiğini, Kur’an’ın yasaklanması ve Müslüman göçünün durdurulması gibi tamamen İslam’a ve Müslümanlara karşıt bir politika izlemiştir. (Duman, Alacahan, 2012)

Buna karşın olumlu yönlendirmelerde bulunan siyasiler de vardır. Gerek İslamofobi konusunda gerekse yabancı düşmanlığı ve anti-semitizm konusunda siyasilerin olumlu yaklaşımları da insanların düşüncelerine yön verme ve duruma bakışları açısından oldukça önemlidir. Örneğin 29 Mayıs 1993’te Solingen ‘de Türk ailesine yapılan saldırının 25.’i yıl dönümünde Almanya Başbakanı Merkel yaptığı açıklamada ırkçılığa, yabancı düşmanlığına ne Almanya’da ne de dünyada yer

olmadığını belirterek bu konudaki tavrını net olarak ifade etmiştir. (www.dw.com , 29.05.2018, erişim tarihi: 02.06.2018)Yine aynı şekilde Almanya Dışişleri Bakanı HeikoMaas da bu konuda halka yabancı düşmanlığı ile mücadele çağrısı yapmıştır. Maas, "Feci olay, değerlerimize bir saldırı olarak kalacaktır" diyerek toplumda dil, din, ırk ayrımına gitmeden yapılan saldırıyı Alman toplumuna karşı yapılan bir ayıp olarak değerlendirmektedir. (www.dw.com, 29.05.2018, erişim tarihi: 25.07.1018)

2.3.4. Tarihsel ve Teolojik Tutumlar

İslamofobi son dönemlerdeki olaylardan sonra ortaya çıkmış bir durum değil kökenleri antisemitizm ve yabancı düşmanlığından beslenen bir tarihe sahiptir. Müslümanların yaptığı göçler, İran devrimi, son yıllarda İslam adına ortaya çıkan fakat İslamlabağdaştırılamayan terör örgütlerinin faaliyetleri olgu ve kavramın giderek artmasına sebep olmaktadır. (Lean, 2015)

Tarihe baktığımızda Doğu ile Batı geçmişten günümüze daima ilişki içerisinde olmuştur. Elbette bu ilişkiler çıkarların çatıştığı noktalarda olumsuz olmuş ve savaşlarla sık sık karşı karşıya gelinmiştir. Savaşlardan kastettiğimiz sadece beden bedene çarpışma değil, fikirselsel olarak da bir karşı karşıya geliş halidir. Başta bazı Hristiyan önderlerin, filozof ve düşünürlerin gerek İslam dini gerekse Doğu kültürü gerekse de Hz. Muhammed ile ilgili çok fazla olumsuz yargıları, önyargıları ve iddiaları bu sürece yön vermede etkilidir. Durum Hz. Muhammed ve O'nun getirdiği dini sahte ilan etmeye kadar gitmektedir. John Esposito bu konuda:

“Bazı dönemler Müslümanlarla Hristiyanlar arasında işbirliği olsa da çok uzun ve kesintisiz bir mücadele dönemi bulunmaktadır. Bu karşılıklı güvensizlik ve çatışma dönemi Haçlı seferleri, Avrupa'nın sömürgeci dönemi, Amerikan koloni dönemi, 1993'teki Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması, Paris'teki bombalama, Usame bin Laden korkusu ve bazı aşırı grupların sorumlu olduğu küresel terörizmi de içerir.”(Esposito, Kalın, 2015: 26)

Ortaçağ'ın İslam algısına baktığımızda bu durum görülebilmektedir:

“Ünlü İslam bilimci Montgomery Watt, Ortaçağ'ın İslam algısını oluşturan belli başlı unsurları şöyle sıralamaktadır:

- İslam dini batıl bir din olup, hakikatin zıddıdır;
- İslam, şiddet ve kılıç dinidir;
- İslam şehvet ve nefse düşkünlüğü öğretiyor;

- Muhammed, İsa'nın muhalifidir.”(Diyanet Dergisi, Ekim 2012: 9)

Buradan da anlaşılacağı üzere, İslam'a karşı olma durumu Batı dünyasında tarihi temelleri olan bir durumdur, yeni rastlanmamaktadır. Özellikle Ortaçağ Batı dünyasında Hristiyanlık ve Kilise'nin İslam'a bakışı, önde gelen kişilerin İslam ile ilgili yorumları insanların İslam'a bakışını oldukça etkilemiştir.

Hiz. Muhammed ve O'nun getirdiği din sahte ilan edilmiş, İslam'ı kılıç dini ve barbarlık olarak tanımlanmış, Hiz. Muhammed şiddet taraftarı görülmüş ve Kur'an anlamsız bulunmuştur. Ortaçağ'ın bu tutumunun bu günlere kadar yansıması görülmektedir. Aslında durumu Haçlı seferlerine kadar götürebiliriz. İslam topraklarının hızlı bir şekilde yayılması, ortaçağda İslam karşıtı görüşlerin oluşmasını hızlandırmış. İbrahim Kalın durumu farklı şekillerde yorumlayan Avrupalıların görüşü konusunda şunları ifade eder:

“Birçok Avrupalı, Hristiyan için bir bilmece olan İslâm'ın bu denli hızlı yayılışında iki temel neden öne sürülmektedir: İslâm dininin kılıç ile yayılması ve Hiz. Peygamber'in erkeklerin hayvanî içgüdülerine hitap eden çokeşlilik ve cariyeler konusundaki tutumu.”(Divan İlmi Araştırmalar Dergisi, 2003: 4)

“Ortaçağda Avrupa'da Müslümanlar “kâfirler” olarak etiketlenip aşağılanmışlardı. Nitekim 1095'te I. Haçlı Seferi'ni ilan eden Papa II. Urbanus'agöre, Müslümanlar şeytanın uşaklarıydı. Bu yüzden Müslümanlar ile savaş aslındaTanrı'nın düşmanları ile dostları arasında yaşanan bir savaşı.” (Shnapper, Dominique; çev: Sönmezay, Ayşegül, 2005: 45)

Daha sonrasında ise Osmanlı Devleti'nin güçlenip Balkanları da fethederek Avrupa'da hakimiyetini güçlendirmesi Avrupa'yı daha da tedirgin etmiş ve Müslümanların düşman kimliğini pekiştirmiştir. Özellikle 1096-1272 yılları arasında olan Haçlı Seferleriyle birincil düşman Türkler yani Müslümanlar olarak görülmüş ve Batı'nın bilinçaltına bu şeklide yerleşmiştir.

Haçlı Seferlerinin dışında din konusunda öncü isimler, filozoflar, yazarların görüşleri de insanların düşüncelerinin oluşmasında etkili olmuştur. Örneğin Protestanlık mezhebinin kurucusu Martin Luther'in dışlayıcı tavrı birçok Hristiyan'ın bu konudaki görüşünü etkilemiştir. Hristiyan dünyasında Papa ve Katolik Kilisesi'ne karşı tutumuyla öne çıkan Luther, reformcu hareketiyle Hristiyanlıkta yeni bir kapı aralamıştır. Kilise ve Papa'nın konumuna karşı çıkan Luther, Tanrı'yla insan arasında kimsenin olamayacağı konusu üzerinde durmuş ve

eserlerinde özelde Türkler genelde ise Müslümanlar hakkında çok fazla olumsuz eleştiriye yer vermiştir.

“Lutherci ilahi diye bilinen ilahi şu şekildedir:

Erhalt uns Herr be deinem Worst

Und steurdes Babsts und Tirken Mord

(Rabbim bizi destekle, kelimelerinle

Ve Papa ve Türklere bela gönder.”

Luther’in dönemine baktığımızda Türk’ten kasıt Müslümanlardır.” (Alacahan, Duman, 2012:221)

Martin Luther İslam’la ilgili kaleme aldığı eserlerinde en ağır kritikleri Hz. Muhammed’e karşı kullanmış ve Peygamberi Deccal, Şeytan’ın yanında yalancı, sapkın olarak anlatmıştır. Ayrıca Kur’an’ın da vahiy kaynaklı olmayıp onun tabiriyle Muhammed’in yalanı ve uydurması olarak görmüştür.(Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2014)

Tarihsel sebepleri bu kadar geriye götürebildiğimiz gibi 1960’lı yıllara denk gelen Avrupa’ya göçün olduğu yakın tarihi de atlamamak gerekmektedir. 31 Ekim 1961 ‘de başlayan süreç 1973 yılında Petrol krizi nedeniyle birçok Avrupa ülkesi işçi alım işlemlerini durdurmuştur. Bundan sonraki süreçte de Avrupa’ya giden erkekler ailelerini de yanlarına getirerek Batı’da bir düzen kurmaya çalışmıştır. Öncelikle sadece ‘misafir işçi’ adıyla iş gücü olarak görülen Müslümanlar nüfuslarının artmasıyla beraber dinsel ve kültürel kimlikleriyle anılmaya başlamıştır. (Canatan, Hıdır, 2007)

2.3.5. Kültürel Sebepler

Günümüzde ve öncesinde Avrupa ülkeleri her zaman en fazla göç alan yerler olmuştur. Bu da farklı kültürlerin bir arada yaşaması anlamına gelmektedir. Bu durum bazen birtakım sorunlar oluşturabilmektedir. Çünkü göç eden toplumlar geldikleri yerlere sadece kendilerini değil aynı zamanda tarihlerini, dilleri ve dinleri de getirmektedirler. Bunu sorun haline getiren bazı kesimler ise durumu ırkçılık noktasına kadar götürebilmektedirler.

Özellikle 1960'lar Avrupa'nın işgücü açısından ihtiyacının olduğu bir dönemdir ve bu ihtiyaca binaen o yıllardan itibaren çok fazla misafir işçi göçü almıştır. Başlangıçta göçler ihtiyacı karşılamış ancak 1970'li yıllarda misafir işçilerin buldukları şehirlere ailelerini de getirmeleriyle bazı olumsuzluklar baş göstermiştir. Göçmenler kültürel değişimlerin, ekonomik problemlerin, işsizlik gibi sorunların sorumlusu olarak görülmeye başlanmıştır. Hatta bu durum sağcı partilerin politikalarına yansımış ve bunlara sebep olarak göçmenler yani yabancılar gösterilmiştir. Sağ partiler önce ırkçılık sonrasında ise İslamofobi konusunda insanları yönlendirmişler ve göçmenleri bir tehdit olarak insanlara sunmuşlardır ve bir süre sonra İslamofobi göçmen ve mültecilerin oluşturduğu grupları toplumdan ayırmaya onları öteki olarak görmeyle eş değer hale gelmiştir. Mülteci, göçmenlik gibi konular özellikle son dönemlerde yaşanan savaşlar, ülkelerin yaşadığı ekonomik çıkmazlar gibi konularla beraber Avrupa'nın gündemini daha sık meşgul etmekte ve sağ partiler ırkçı, göçmen karşıtı politikalarını şekillendirerek durumu İslam karşıtlığına dönüştürmektedir. Hollanda'da Hollanda Özgürlük Partisi lideri Geert Wilders partisinin seçim propogandasında başörtü takan bayanlardan vergi alınması gerektiğini, Kur'an'ın yasaklanması ve Müslüman göçünün durdurulması gibi tamamen İslam'a ve Müslümanlara karşıt bir politika izlemiştir.(Duman, Alacahan, 2012)

Yine aynı şekilde yakın zamanda gördüğümüz Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald Trump'ın göçmenler hakkındaki düşünceleri ve seçim politikası da göçmen karşıtı bir nitelik taşımaktadır. Hillary Clinton ile girdiği seçim mücadelesinde iki liderin de seçim vaatleri özellikle göçmenler konusunda ayrılmaktaydı. Hillary Clinton ABD'deki göçmenler için tamamen vatandaşlığa geçme hakkını tanıırken; Trump göçmenlere karşı katı bir tavır takınılması gerektiğini ve Müslümanların ABD'ye alınmaması gerektiği yönünde bir politika izlemekteydi. Özellikle Suriye iç savaşıyla artan göç hareketi günümüzde hala devam etmekte ve birlikte yaşamının getirdiği zorluklar giderek gün yüzüne çıkmaktadır. 2011 yılında başlayan kitlesel bu göç hareketi Batı tarafından olumlu karşılanmayarak sınırlandırılmıştır. Göç edenlerin Müslüman olması bu durum konusunda Batı'yı daha da temkinli davranmaya sevk etmiştir.

2.3.6. Psikolojik Sebepler

İslamofobi konusuna psikolojik olarak yaklaştığımızda durumu iki taraf açısından da değerlendirmemiz gerekmektedir. Durum Müslümanlar açısından şöyledir; özellikle Avrupa ve Amerika'daki Müslümanlar İslamofobi karşısında kendilerini tedirgin, güvensiz ve stres altında görmektedir. Yapılan terör eylemlerinin faili olarak bilinmek ve o şekilde bir muamele görmek en başta yaşanan topluma adaptasyonu sağlayamamakta ve buldukları ülkeyi benimseyememelerinden kaynaklı aidiyet sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kendi öz yurtlarından uzakta olmaları sebebiyle ne yurtlarına ne de bulunduğu topluma ait hissedemeyen bireylerin sayısı artmakta ve bu da mensubu olunan kültür ve dine büyük zararlar vermektedir. Erasmus için Würzburg'da bulunduğum sırada Türk aileleri gözlemeleme imkanı buldum ve doğal ortama duyarlılık ilkesi kapsamında onlarla kurduğum yakın ilişkilerden yola çıkarak bazı sonuçlara vardım. Özellikle günümüz jenerasyonuna baktığımızda dinden ve kültürden kendilerini oldukça soyutladıklarını 'öteki' olmak istemedikleri için 'aynı' olmak için çabaladıklarını gördüm. 'Aynı' olmaya çalışmak ile topluma entegre olmak farklı şeylerdir. Entegre durumunda kişi ait olduğu kültür, dil, din gibi özelliklerini koruyarak topluma uyum sağlamaya çalışır ancak diğerinde kişi ait olduğu kimlikten sürekli tavizler verir ve sonunda taviz verecek bir özelliği de kalmaz ve kendisine yabancılaşır.

Diğer taraftan İslamofobi bazı Müslümanları daha fevri davranmaya sevk etmektedir. Yapılan terör eylemlerinin sorumlusu olarak tüm Müslümanlar, İslam dini ve Hz. Muhammed'in görülmesi hakaret ve İslam dinine saldırıları beraberinde getirmektedir. Bu durum karşısında da bazı Müslümanlar tepkilerini gizleyememekte ve durum başka bir boyuta taşınmaktadır. Nitekim bunun örneğini Danimarka'da yaşanan karikatür krizinde görmekteyiz. Hz. Peygamber'e yönelik yapılan bu saldırı sonrasında Müslümanlar Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılıklarını verdikleri tepkilerle göstermişlerdir. Dünyanın dört bir yanında gösteriler düzenleyen Müslümanların tepkileri bazen beklenilenin de üzerinde olup durumu farklı yerlere taşımıştır. Hasan Onat bu konudaki görüşünü şöyle ortaya koyar:

“Sorun, tepki koymakta değil; tepkinin şeklinde ve dozunu ayarlayıp, ayarlayamamaktadır. Hele bu gösterilerde Müslümanların ölmesini, kiliselere, büyükelçiliklere saldırılmasını; her türlü şiddet içeren tavır ve tutumları anlamak mümkün değildir.” (www.hasanonat.net, erişim tarihi: 06.03.2016)

Elbette bu gibi saldırılar karşısında tepki verilmesinden yanayız ancak verilen tepkiler sonucu haklıyken haksız konuma düşülmesi bizleri asıl üzen meseledir. Çünkü tepkiler ne kadar fevri ve saldırı içerirse Batı'nın İslam ve Müslümanlara karşı olan düşüncelerinin doğruluğu kabul görecektir. Bu durum da yine bütün İslam alemi vebal altında bırakmak demektir.

Müslüman olmayanlar açısından duruma baktığımızda da yapılan terör eylemlerini yapanlar maalesef kendilerini Müslüman olarak nitelendiriyorlar bunun sonucunda da tüm Müslümanlara karşı bir önyargı, beraberinde İslam'dan ve Müslümanların varlığından rahatsızlık duyma, korku ve düşmanlık beliriyor.

Necmi Karslı fobileri üç gruba ayırmaktadır:

“Çok çeşitli fobiler olmakla birlikte, fobiler genel olarak üç gruba ayrılabilir.

1. Belli bir objeye yönelik fobiler: Böcek, örümcek, yılan, fare gibi hayvan fobileri, şimşek, sel fobisi şeklinde tabiat fobileri vb.
2. Belli bir duruma yönelik fobiler: Yükseklik fobisi, açık veya kapalı alan fobileri, kaza yapma fobisi vb.
3. Belli bir olguya yönelik fobiler: İslamofobi, sosyal fobi.”(Karslı, 2013: 79)

İnsan, sadece kendi tecrübeleriyle yaşayan bir varlık değildir. Yani vahşi bir hayvandan korkması için illaki vahşi hayvan tarafından ısırılmasına gerek yoktur. Böyle bir durumun başkası tarafından yaşanmış ya da yaşanma ihtimalinin olması da kişiyi böylesi bir korkuya sürükleyebilmektedir. Bu sebeple özellikle ABD’de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ABD’nin dünyadaki konumunu da göz önünde bulundurarak, çoğu kişinin bu konuda korku üretmesine sebep olmuştur.

Yani fobiler öğrenilebilir durumlardır. Korkunun öğrenilebilir durumu da göz önünde bulundurularak, bir böceği gören bir anne ya da baba korkularını çocuklarının yanında belli ederlerse aynı şekilde çocuk da bu davranışı öğrenir ve böcek gördüğü zaman bu davranışı tekrarlayabilir. Aynı şekilde İslam veya Müslüman kavramları medyada sürekli terör, şiddet, bombalama gibi olumsuzluklarla anılırsa bir zaman sonra bu öğrenilmiş bir bilgi olmakta ve insanları İslam hakkında olumsuz düşünmeye zorlamaktadır. Özellikle son zamanlarda İslam kelimesiyle birlikte terör kelimesinin çok sık anılması klasik bir koşullanma olarak İslam deyince akıllara terör, radikalcilik, köktendincilik gibi kavramların gelmesine de sebep olmaktadır.

ÜÇÜNÜ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞMEYE İLİŞKİN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İSLAMOFOBİ'YE İLİŞKİN ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

3.1. YAPILAN GÖRÜŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde İslamofobi ile ilgili görüşme yaptığımız kişilerin görüşleri ve onların değerlendirmeleriyle birlikte, aynı kişilerin İslamofobiye ilişkin çözüm önerilerini de ele alacağız.

İslamofobi konusuna çözüm getirmek demek esasında öncelikle “Doğu-Batı”, “biz- onlar”, “ben-öteki” gibi zihniyet ayırımına bir çözüm getirmek demektir. Yapılması gerekenler konusuna iki açıdan da yaklaşmak gerekmektedir. Müslümanlar bu konuda neler yapabilir ne gibi çözümler sunabilir ve müslüman olmayanların bu konuya getirebileceği çözümler ve yaklaşımlar neler olabilir?

Çözümler sebeplerin ortadan kaldırılması ya da iyileştirilmesiyle meydana gelir bu sebeple İslamofobi konusunda çözüme ulaşmak için yukarıda bahsettiğimiz konulara tekrardan değinmemiz gerekmektedir. Ancak onun öncesinde bu konuda yaptığımız görüşmeleri değerlendirmeye çalışacağız.

Ekim-Ağustos 2015 tarihleri arasında Almanya'nın Würzburg Eyaleti'nde İslamofobi konusunu derinlemesine incelemek adına yaptığımız görüşmelerde sorular, üniversite öğrencilerinden oluşan yaşları 18-30 arası olan yüz kişilik bir gruba yöneltilmiştir. Sorular seçilirken farklı etnik ve dini kökenli gruba hitap edebilecek özellikte olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmamızda da öncelikle neden özellikle bu soruların seçildiğinden bahsedilecek ve ardından alınan yanıtlar değerlendirilecektir.

Araştırmamıza kişilerin yaş, cinsiyet, din ve eğitim bilgileri hakkında bilgi edinerek başlamıştır. Devamında genel bir soruyla konuya giriş yapılarak, kişilere “İslam” ve “Müslüman” kelimelerini duyduklarında akıllarına ilk olarak nelerin geldiği sorulmuştur. Bu sorunun sorulmasındaki amaç günümüzde medya aracılığıyla yapılmaya çalışılan “İslami terör” isimlendirmesinin, kişilerin zihinlerinde yer edip etmediğinin ölçülmek istenmesidir. Bu soruda kişilere herhangi bir cevap şıkkı

sunulmamış, kişilerden direkt olarak cevaplarını yazmaları istenmiştir. Bazı kişilerin görüşlerine yer verecek olursak;

“Namaz kılmak, oruç tutmak, katı kurallar, cami, burka, Araplar.” (18-22 yaş- Hristiyan)

“Sultanahmet cami, kültür, Pegida, günümüz problemleri (terörizm)” (41-50 yaş-Hristiyan)

“İstanbul, Türkiye, Mısır, Muhammed, terör” (23-30 yaş -Ateist)

“Pek tanıdık değil.” (23-30 yaş – Tadisa)

“Savaş, kavga.” (23-30 yaş- Budist)

“Atatürk, çok katı ve dini kurallar, şeriat, Afrika’yı lekeleme, en yüksek nüfusa sahip Endonezya” (23-30 yaş Hristiyan)

“Haçlı Seferleri, camiler” (18-22 yaş- Hristiyan)

Grubumuzda Müslüman öğrenciler de bulunduğundan onların cevapları bazı sorularda ayrı olarak değerlendirilecektir. Müslüman öğrencilerin dışındaki öğrencilerin cevaplarına baktığımızda grubun çoğunluğundan elde edilen cevaplar şu şekildedir: Allah, Kabe, Kuran, Din, Muhammed, Cami, Hicab, Başörtüsü, Mekke, Namaz, Burka, Arabistan, Türkiye, Filistin, Kurban Bayramı, Domuz eti yememek. Azınlıkta olan cevaplar ise şu şekildedir: Şeriat, az tolerans, katı kurallar, kadınlara karşı kötü davranış, kadınların Batı ülkelerindeki özgürlüğe sahip olamaması, Pegida, Charlie Hebdo, Paris, Haçlı savaşları, İstanbul, Atatürk, geniş aileler, farklı kültür, 9/11, çöl, sakal, fundemantalizm, terör ve şiddet.

Cevaplara genel olarak baktığımızda terör ve şiddet cevaplarının, beklentimizin aksine İslam’la ilgili genel bilgilerin gerisinde kalması araştırma yaptığımız grup içerisindeki kişilerde İslam eşittir terör algısının çoğunlukta bulunmadığını bize göstermektedir. İstanbul, Atatürk, Haçlı Seferleri cevaplarının bulunması ise bazı kişilerin İslam’ı ve Müslümanları tarihi arka planıyla birlikte değerlendirdiklerini bize göstermektedir. Pegida, Charlie Hebdo, Paris, 9/11 gibi cevaplara rastlanması ise İslam’ın güncel olaylarla kişilerin zihinlerinde yer ettiğinin göstergesidir. Bu durum da bize medyanın bu konudaki aktifliğini gözler önüne sermektedir.

Müslüman öğrencilerin cevaplarına baktığımızda ise cevaplar arasında şu kavramları görmekteyiz: Allah, Hz. Muhammed, Kuran, Mekke, Medine, Ramazan,

özgürlük, cami, sevgi, bağışlama, barış, iyi insanlar, güzel mekanlar, Araplar, Endonezya.

İkinci olarak Müslüman kelimesiyle akıllara ilk olarak hangi milletten kişilerin geldiğini sorduk. Elbette ki dinin belirli bir milliyeti yoktur ve dini kurallar toplumdaki topluma değişmemektedir ancak İslam'ı yaşayan farklı toplumlara baktığımızda zaman zaman bazı ufak farklılıklar görülebilmektedir. Bunun nedeni dini buyrukların anlaşılabilir olması ya da tam olarak açık olmayışı değildir. Bunun nedeni, kültür ve yaşanan coğrafyanın dini hayata etkisidir. Bu soruyu sormamızdaki sebep de insanların İslam'ı daha çok hangi kültürle göz önüne getirdiklerinin bilinmek istenmesidir. Çünkü toplumdan topluma giyim, yaşam şartları, eğitim, ekonomi vs. farklılaşabilmektedir. Bu farklılıkların da dini hayata birtakım etkisi bulunmaktadır. Örneğin çeşitli Müslüman toplumların kadınlarına baktığımızda tek bir örtünme şeklinin olmadığını görürüz. Kura'an'da ve hadislerde belirtilen sınırlar dahilinde bazı ufak farklılıklar olabilmektedir. Ayetler ve hadislerde belirtilen sınırlarda kadın yüz, el ve ayak haricindeki yerlerini, vücut hatları belli olmayacak şekilde örtmelidir. Ayet ve hadislerde belirtilenlerin uygulamasına baktığımızda, Arabistan'da kadınlar yüzlerini dahi örterken Endonezya, Türkiye, Afganistan gibi ülkelerde kadınlar yüzlerini gösterirler. Bu farklılığın sebebi ise kültür ve yaşanan çevrenin farklılığıdır. Sorumuzun cevabına dönecek olursak, bu soruya Müslüman öğrenciler hariç grubun çoğunluğu Araplar cevabını vermiş, ardından Türkler, ardından İran, Endonezya, Libya, Mısır ve Hindistan cevapları gelmiştir.

İlk olarak akıllara Arapların gelmesi olası bir durumdur. İslam'ın Arabistan'da başlaması, İslam nüfusunun çoğunluğunu Arapların oluşturması, medya ve yayımlanan kitaplarda daha çok Arapların gösterilmesi bu olası durumu açıklamaktadır. Yani Müslüman kadınlardan bahsedilirken akıllara burkalı kadınların gelmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bu durumun beraberinde bir önyargı ve genelleme getirmesidir. Nitekim ilk soruda cevaplar arasında 'kadınların Batı ülkelerindeki özgürlüğe sahip olamaması', 'kadınlara karşı kötü davranış' gibi yanıtların olması, Müslüman kadının bazı kişilerce nasıl algılandığını bize göstermektedir.

Bu konular ele alınırken şu soruları göz ardı etmemek gerekmektedir: Özgürlükle kastedilen nedir? Yapılan özgürlük tarifleri kime ve neye göredir? Özgürlük tarifinde esas alınan Batı mı olmalıdır? Örtünmek özgürlüğe engel midir?

Konumuzdan sapmamak adına bu çalışmamızda bu soruların ayrıntılarına girilmeyecektir yalnız özgürlükle kastedilenin ne olduğu ve özgürlük tarifinin kime göre yapıldığı üzerinde iyi düşünülmelidir.

Üçüncü soruda kişilere İslam hakkında bilgilerinin olup olmadığı, ardından gelen dördüncü soruda ise eğer bilgileri varsa, bu bilgileri nereden edindikleri sorulmuştur. Bu sorunun sorulmasındaki amaç, kişilerin İslam hakkındaki bilgilerinin kaynağını tespit etmektir. Çünkü özellikle dünya basınında İslam ile ilgili güzel haberlere rastlamak hemen hemen imkansızdır. Bu da, kişilerin medya yoluyla İslam hakkında sağlıklı bilgi edinmesini zorlaştırmaktadır. İslam adına ortaya çıktıklarını iddia eden, terör faaliyetleri düzenleyen bu gruplara haberlerde sıkça yer verilerek, insanlarda İslam hakkında önyargı oluşturulmaktadır. Bu gruplar kesinlikle İslam'ın verdiği mesajla uyuşmamaktadır. Sadece dinin var olma nedenine bakıldığında da bu grupların dinle uzaktan yakından ilişkilerinin olmadığı görülebilir. Çünkü din, insanı kazanmak için vardır, kaybetmek için değil. İki soru birlikte değerlendirildiğinde grubun hemen hemen tamamının İslam hakkında bilgi sahibi olduğu görülmüştür.

Bilgi kaynaklarının sorulduğu dördüncü soruya verilen yanıtlarda ise; çoğunluğun ilk olarak televizyon ve sosyal medya, ardından İslam hakkındaki kitaplar, ardından da arkadaş ve üniversitede gösterilen derslerden bilgilerini temin ettikleri görülmektedir. Kişilere sunulan şıklar arasında Kur'an da vardır ancak Müslüman öğrenciler dışında sadece üç kişinin Kur'an'dan da bilgi sahibi olduğu görülmüştür.

Beşinci soruda İslamofobinin yükselmesine etki eden faktörlerin, en çok etki eden faktörden en az etki edene doğru sıralamasının yapılması istenmiştir. Kişilere sunulan şıklar şunlardır: medya, devletler, yasalar, eğitim sistemi ve dünyada yaşanan olaylar.

Bilindiği üzere özellikle 9/11 olayından sonra İslam ile ilgili olumsuz haberler daha da artmıştır. İslam'ı kötü olarak lanse ettirmeye çalışan birtakım gruplar yaptıkları eylemleri İslam adına, cihat adına yaptıklarını söyleyerek,

insanların İslam konusunda negatif düşüncelerini isterler. Maalesef ki bazı kesimlerce bu düşünce kabul görmektedir. Ortaya çıkan tabloya bakıldığında görülen manzara şudur ki sakallı birtakım insanlar, bir elinde silah bir elinde ‘La ilahe illallah Muhammeden Rasulullah’ yazısı ve arkadan gelen ‘Allahuekber’ nidaları. Böyle bir manzarada hele ki kişiler bunu dinleri adına yaptıklarını kendileri dile getiriyorlarsa, bu duruma inananların olması yadırganacak bir durum değildir. Ancak düşünülmesi gereken nokta bir din gerçekten böyle bir şeyi emredebilir mi sorusudur. Özellikle de bu din dünyada 1.8 milyar inanana sahipse.

Grubumuzun cevaplarına baktığımızda İslamofobinin yükselmesine en çok etki eden faktörün ilk olarak dünyada yaşanan olaylar, ardından medya, ardından konuya devletlerin yaklaşımı, ardından eğitim sistemi ve son olarak da yasaların olduğu tespit edilmiştir. Devletlerin yaklaşımı ülkede barış ortamını sağlama açısından hayli önemlidir. Örneğin Almanya eski başkanı Christian Wulf 2010 yılında verdiği bir demeçte Almanya’da yaşayan herkesin başkanı olduğunu söyleyerek birleştirici bir yaklaşım sergilemiştir. Yine aynı şekilde 2015 yılı içerisinde Almanya başbakanı Merkel yaptığı bir konuşmada İslam’ın Almanya’nın bir parçası olduğunu söylemesi de İslam’ın Avrupa’da yayılmasına karşı çıkan Pegida ve benzeri grupların büyümesini ve ülkede kaos oluşturmalarını önlemesi açısından önemlidir.

Altıncı soruda İslamofobinin haklı olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruyu sormamızdaki amaç, insanların eylemleri değerlendirirken soruna objektif bakıp bakmadıklarını ve olayları bütün İslam alemine mal edip etmediklerini öğrenmektir. Yani bu eylemler İslam ve Müslümanların geneli hakkında olumsuz düşünmek için geçerli bir sebep midir, değil midir?

Grubumuzun cevaplarına baktığımızda %70 lik bir kısım İslamofobiyi haklı görmemekte , %4 lük kısım ise bu korkuyu haklı görmekte ve geriye kalanlar da kısmen haklı görmektedir. Araştırma yaptığımız grubun üniversite öğrencilerinden oluştuğu hatırlanırsa bu sonucu görmek hayli anlamlıdır. Almanya’da yaşadığım sürece edindiğim tecrübelerden de yola çıkarak şunu söyleyebilirim ki eğitim seviyesi arttıkça saygı, anlayış artıyor ve buna bağlı olarak da önyargılar azalabilmektedir.

Başörtülü bir bayan olmam hasebiyle Müslüman olduğum dış görünüşümden anlaşılmaktadır fakat gerek karşılaştığım üniversite hocalarından gerekse üniversite öğrencilerinden hiçbir şekilde saygısızca bir tavırla karşılaşmadım. Bilakis en güzel şekilde benimle iletişimlerini sürdürdüklerine şahit oldum.

Yedinci soruda, bir kişi suç işlediğinde onun etnik veya dini kimliğiyle anılmasının gerekli olup olmadığı sorulmuştur. Elbette insanlar, içinde yaşadıkları kültürü ve dini, davranışlarında gösterirler. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus herkesin bunu tam manasıyla yansıtıp yansıtamadığı noktasıdır. Öldürmeme emri şuan günümüzde varlığını sürdürmeye çalışan dini görüşlerin hepsinin temelinde vardır fakat dünyada cinayetler de vardır.

Sorgulanması gereken dini emirler değil, kişilerin dini emirleri hangi ölçüde hayatına uygulayabildiğidir. Bu soruya verilen yanıtlarda %60 lık kısım ‘hayır’ cevabını vererek, işlenen suçun etnik veya dini kimlikle anılmasını doğru bulmamaktadır. Bununla beraber %2 lik kısım ‘evet’ cevabını verirken, grubumuzun geri kalanı bunun duruma göre değiştiğini belirtmiştir.

Sekizinci soruda grubumuza, İslamofobinin yükselmesinde kimlerin ya da nelerin sorumlu olduğu sorulmuştur. Cevap şıkları arasında Müslümanlar, gayri Müslimler, medya, devletler, eğitim siteleri, dini kaynaklar bulunmaktadır. Derecelendirme yöntemiyle gruptan cevapları, sorumlu olandan olmayana doğru puanlamaları istenmiştir. Ortaya çıkan sonuçta grubun çoğunluğu bu konuda medyayı sorumlu görmektedir; ikinci olarak ise devletlerin konu karşısındaki tutumlarının islamofobi’ nin yükselmesinde etken olduğunu söylemektedirler.

Son sorumuzda da kişilerin İslamofobi karşısında nasıl bir çözüm ortaya koydukları merak edileler, İslamofobiyi durdurma yöntemleri sorulmuştur. Şıklarımız arasında İslamofobi konusunda kişileri bilinçlendirmek, devletler tarafından yapılan faaliyetler, İslam kültürü hakkında Müslüman olmayanların bilgilendirilmesi yer almaktadır, bununla birlikte farklı cevaplar için de doldurabilecekleri bir alan ayrılmıştır.

Bu alanlardaki bazı cevaplara yer verecek olursak;

“Sadece İslam’ı değil bütün dinleri anlamak.” (31- 40 yaş – Ateist)

“İslam ve Allah adına suç işleyenlerin cezalandırılması.” (23-30 Hristiyan)

“Müslümanlar dünyaya arkadaş canlısı Müslümanların da olduğunu göstermelidir.” (17-22 yaş- Hristiyan)

“Devlet, halkı İslam’ın diğer tüm dinlerden bir tanesi olduğu konusunda bilgilendirmeli. Teröristler dini kendi düşünceleri doğrultusunda kötüye kullanıyor. Bunu çoğu insan öğrenmeli.” (23-30 – Hristiyan)

“Medya’da İslam’la ilgili olumlu mesajlar göstermek (yanı sıra Almanya’daki Müslümanlardan pozitif politik eylemler)

“Yönetici müslüman liderler Müslümanların çoğunluğu adına barış- sevgiden konuşmalı ve barışçıl Müslümanlar arasında terörizm ve şiddetin gaddarca olduğu kınanmalı, yapılanların gerçek İslam ve Kur’an adına yapılmadığı anlatılmalı.”

Verilen cevapları incelediğimizde grubun büyük çoğunluğunun, Müslüman olmayanların İslam kültürü hakkında bildirilmesinden taraf oldukları görülmektedir. Ardından İslamofobi konusunda bilinçliliğin artırılması, ardından da devletler tarafından yürütülecek faaliyetleri çözüm olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Bu cevapların dışında önerilen çözümler ise şu şekildedir: Bilgilendirmede sosyal medyaya daha fazla yer verme, sosyal projeler, medyada İslam ile ilgili olumlu şeylerin yer alması, radikal olmayan Müslümanların dinlerini savunarak diğerlerine katılmadıklarını vurgulamaları, eğitim, İslam ve Allah adına suç işleyenlerin cezalandırılması, Müslümanların yaşadığı şehirlere seyahat, Müslüman ve gayri Müslümlerin günlük hayatta iletişim halinde olmaları.

3.2. İSLAMOFOBİ’YE ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

Öncelikle Müslümanların bu konuda yapabileceği en güzel çözüm gerçek manada birlik olmaktır. Bundan kastımız daha çok fikir birliğidir. Yani Kur’an’da geçen kavramları anlamlandırırken Kur’an’ın asıl mantığı çerçevesinde yapılacak bir anlamlandırma en iyi çözümdür. Çünkü böylesine bir barış dininin terörle aynı cümle içerisinde kullanılması bütün Müslümanları derinden üzmektedir. Günümüzde bu konuda yapılan en büyük yanlış “cihat” kelimesini anlamlandırmada yapılmaktadır. Arapça’da bir kelimenin birçok farklı anlamı olabilmektedir. Cihat kelimesi de bu şekilde farklı anlamlara sahiptir ancak maalesef ki sadece ‘müslüman olmayanlarla savaşmak’ anlamı gündemde tutulmaktadır. Mekke Dönemi’ne baktığımız zaman hiç savaş olmadığını bilmekteyiz ancak bazı ayetlerde ‘cihat’ kelimesine rastlanmaktadır. Örneğin; Ankebut 29, En’am 109, Ankebut 8, Lokman 15 gibi. Bu ayetlerde cihat,

fedakarlık yapmak, var gücünü ortaya koymak, zorlamak, çabalamak anlamlarına gelmektedir. Elbette Medine dönemi ayetlerinde cihadın bu anlamları dışında savaşmak anlamı da vardır ancak İslam'ın savaşa olan yaklaşımı yapılan saldırganlığa karşılık vermek şeklindedir. Çünkü Allah'ın Kur'an'da ve önceki kitaplarda belirttiği insan öldürmeye karşı bakış açısı Maide Suresi 32. ayette gayet net olarak bildirilmiştir, bir insanı bir can karşılığı ya da yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaksızın öldürmek bütün insanlığı öldürmekle eş değer tutulmuş, bir insan hayatını kurtarmaksa bütün insanlığın hayatını kurtarmak olarak görülmüştür. Yani Müslümanların yapması gereken ' cihat 'ı sadece bir anlamıyla değil de diğer anlamlarıyla beraber değerlendirmek, yaşamak ve insanlara da bu şekilde lanse ettirmektir. Müslümanlar dinin insanı yok etmek için değil var kılmak için var olduğu doğrusunu her fırsatta hatırlamalı ve hatırlatmalıdır.

Bu konuda müslüman olmayanların Müslümanlara karşı bir serzenişi ve beklentisi de mevcuttur. Müslümanlardan beklenen terörü açıkça lanetlememeleri ve teröristlerden yana olmayıp onlar gibi düşünmediklerini açıkça söylemeleridir. Aslında bu durum gerçekleştirilmekte ancak medyanın bu gibi durumlara haberlerde çok az yer vermesi de bir başka etken olmaktadır. Ancak medya haber yapmıyor demek çok kolay kaçan ifadelerdir günümüzde Müslümanlar bu durumlara karşı tepkilerini artık sosyal medyadan da gösterebilmektedir ki günümüzde bununla ilgili sosyal deneyler, kısa filmler, oluşturulan web siteleri bunu göstermektedir. Örneğin Temmuz 2018'de çekimleri tamamlanan "İslamofobi" isimli film henüz vizyona girmedi ancak bu alanda çalışmaların yapılmaya başlanmış olması bile konuya bütün Müslümanların dikkatini çekmek ve var olan yanlış İslam algısını değiştirmek adına taktir edilmelidir. Filmin yönetmenliği ve senaristliğini üstlenen Ömer Sarıkaya Avrupalıların gözünde her müslümanın terörist olmadığını göstermek amacıyla filmi yaptığını açıklarken:

"Böyle bir filmin eksikliği vardı. Dinimizi ve ülkemizi dünyada en iyi ifade etme yolunun sinema olduğunu düşünüyoruz. Sinema çok iyi bir silah ve Amerika bunu çok iyi kullanıyor. İslamofobi konusu sadece bizi ya da diğer Müslümanları değil, bu dinin mensubu olmayan diğer milletleri de olumsuz anlamda etkiliyor. İslam adına oluşturulan ön yargılara bu filmle bir son vermek istiyoruz." demiştir. (www.trthaber.com, erişim tarihi: 28.07.2018)

Müslümanların bireysel olarak yapabilecekleri bazı çözümlere gelecek olursak da bu konuda en fazla sorumluluk başka kültür ve dine mensup kişilerle

yaşayan Müslümanlarıdır. Özellikle bu Müslümanlar medyada gösterilmeyen gerçek İslam'ın mantığını yakınında bulunan kişilere anlatmalı ve bu dinin dünya hayatındaki misyonundan mutlaka bahsetmelidir. Merkezi İngiltere'de bulunan 2001 yılında kurulan "Forum Against Islamophobia and Racism" adlı kurum oluşturduğu sitede İslamofobi konusunda bireylerin neler yaparak, bu durumun giderilmesine nasıl yardımcı olacağı konusu şu maddelerle ifade edilmiştir. Aşağıdaki maddeleri göz önünde bulundurarak topluma dahil olunabileceğini ve bu şekilde İslam konusundaki önyargıların giderilebileceğini belirtmiştir. Maddeler şu şekildedir:

"Komşularınıza kendinizi tanıtın

Halk kütüphanelerine ve bölgedeki okullara İslamiyet ile ilgili kaset, cd ve okunabilir kitaplar hediye ediniz.

Kayıt ediniz ve öneriniz.

Okulların yönetim kurulu toplantılarına ve konseylerine katılınız. (Bu toplantıların tarihleri yerel gazetelerde yayınlanır)

Bölgesel bir okula veya halk kütüphanesine Ramazan veya Hac görüntüsü koyunuz.

Bölgedeki önemli bir konuyla alakalı yerel bir gazeteye demeç veriniz

Halkı ve bölgedeki yetkilileri bir camiye karşılıklı sohbet için davet edin

Açılış günleri gibi halka açık etkinlikler düzenleyiniz

Bölgedeki caminizi ve kendinizi bölgedeki konulara dahil ediniz

Bölgesel ve ulusal yetkilileri ile topluluk konuları hakkında konuşmak için iletişime geçiniz."

(www.fairuk.org, erişim tarihi: 08.07.2018)

Aslında sebepler nelerdeyse çözümler de orada varlığını göstermektedir. İnsanoğlu yapı itibarıyla özellikle bir nesneye karşı yaklaşımında kategorize ederek onu diğerlerinden ayırır ve öğrenme bazen bu şekilde gerçekleşir. Bu durum sadece nesnelere değil insanlara yaklaşımda da bu şekilde olunca "ben-öteki" ayrımı, ötekine karşı hoşgörüsüzlük, tahammülsüzlük de kaçınılmaz olur. Sebeplerin başında sıraladığımız bu ayrımın siyaset ve medyanın tutumu da çok önemlidir. Medya ve siyasiler gerek göçmenleri gerekse başka dinden olan çoğunluğa karşı insanları olumsuz etkilemektedirler. Onları ülkenin geleceği için bir tehdit olarak görmekte ve insanları da bu görüş etrafına toplamaya çalışmaktadırlar. Bu konuda siyaset ve medya aracılığıyla olumsuz söylemler çürütülmeli gerekirse bunun için çözümcül kampanyalara başvurulmalı korku, ayrımcılık, ötekileştirme adına ne varsa insanların gözü önünde yok edilmelidir. Özellikle insanların sözlerine itibar ettikleri siyasetçiler bu konulara gündemlerinde büyük yer ayırmalıdır. Devlet tarafından demokrasi, eşitlik, özgürlük ilkeleri göz önüne alınarak yasalarda olumlu ve herkese aynı

imkanları sunan düzenlemelere gidilmelidir. Ayrıca medya düşünce ve ifade özgürlüğünü koruyarak nefrete, önyargıya, yaftalamaya dönüşmeyecek haberler yapmalıdır. Medya özgürlüğü, eğer insanların dini ve milliyetine hakaret raddesine gelirse devlet bu duruma gerek yasalarla gerekse yapacağı uyarılarla müdahale etmelidir. İletişimin hızlandığı dünyamızda Hristiyan ve Müslüman liderlerin mesajlarının etkisi de oldukça önemlidir. İletilen mesajlar tüm dünyada yankı bulmaktadır. Bu sebeple dini liderler yaptıkları açıklamalarda düşmanlık ve korku yerine barış, hoşgörü ve birlikte yaşamayı tavsiye etmelidirler. (Canatan, Hıdır, 2007)İbrahim Kalın bu konuda şöyle söylemektedir:

“İslam ve Batı toplumları arası ilişkinin geleceği büyük oranda “bize karşı onlar” dilinin ötesine geçebilme yeteneğimize dayanacaktır. Buna mukabil bu yetenek, Avrupa ve Amerika’da yaşayan Müslümanların ne ölçüde eşit vatandaşlar olarak Batı toplumlarının bir parçası olmalarına izin verileceğini şekillendirecektir.” (Kalın, 2015: 54)

Sunulan bir başka çözüm de şu maddelerle belirtilir:

“Çözüm önerilerine gelince, terör ve terörizmin evrensel ve sosyolojik bir şiddet olgusu olarak tüm ülkelerin, insanların yaşamlarını, ekonomik düzenlerini tehdit eden, yasa dışı, din dışı, gelenek dışı ve insanlık dışı bir şiddet olgusunun nereden gelirse gelsin kesin tavır koymak ve telkin etmek;

Özellikle din mensupları, hükümet yetkilileri konu üzerinde hassasiyetle durmalı, terörü hangi renk, ideoloji, inanç altında olursa olsun kesinlikle deşifre ederek reddetmelidir;

Ulusal düzeyde terörü besleyen alt kültür ve marjinal gruplar sürekli takip edilmeli ve hiçbir şekilde örgütlenmelerine fırsat verilmemelidir;

Ulusal düzeyde, istihbarat örgütleri eşgüdümü sağlanmalı, sivil toplumla işbirliğine gidilmelidir;

Uluslararası güvenlik ve işbirliği, bilgi alışverişi sağlanmalı, sözleşmeler yapılmalı, bölge ülkeleri ile birlikte hareket edilmelidir;

Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını; istihdam, işsizlik, açlık, yoksulluk sorunlarını çözücü acil eylem planları harekete geçirilmelidir;

Son olarak, sadece ekonomik küreselleşme değil; insani ve sosyal boyutu dikkate alan bir küresel acil sosyal fonun kurulması gerekir.” (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 44, 2004)

İnsanları İslam konusunda doğru bilgilendirmek İslamofobi konusunda uygulanabilecek en iyi çözüm yollarındandır. Bu durumu antisemitizm gibi düşündüğümüzde elbette bu durumun düzelmesi zaman alacak ve sona ermesi kolay

olmayacaktır ancak bu meselenin sadece Müslümanların değil de herkesi ilgilendiren bir sorun olduğu görülürse o zaman bir neticeye ulaşabilir. Özellikle siyasetçiler, devletin önde gelenleri bu konuda halkı sakinleştirmeli ve bilinçlendirmelidir. Var olan nefret ve ayrımcılığa her kesimden gösterilen tepkilerle bir son verilmesi gerekmektedir. (Lean, 2015)

Nathan Lean İslamofobi Endüstrisi adlı kitabında İslamofobinin gidişatı ve çözümü için şu şekilde çözümler sunar:

“Müslümanlar ve İslam korkulacak şeyler değildir. Siyahlar, Yahudiler, Katolikler veya sistematik bir ayrımcılığa maruz kalan diğer gruplar da öyle. Daha ziyade politika ve kar hatırına insanları farklı azınlık gruplarına bölmek, onları birbirlerine karşı tuzağa düşürmek ve başka insanların özgürlükleri üzerinde kumar oynamak amacıyla olanlara karşı direnmek ve karşı durmaya acil ihtiyaç vardır. Zamanın ilerlemesiyle mücadele daha da zor, kışkırtmanın tehlikeleri daha gerçek ve ön yargılar daha da derinlemesine yerleşmiş olacaktır. Yalnızca birbirimizi toplumların bölünmesine karşı korumamız, yalnızca Amerika’da, Avrupa’da ve dünyadaki her yerde Müslümanları düşman ilan etmek, tecrit etmek ve acı çektirmek amaçlı, süreklilik arz eden bu garazlı hareketin tuzağına düşmeyi reddetmemiz durumunda bu korku fabrikası, İslamofobi endüstrisi meşru, etkili bir şekilde nihai olarak yenilgiye uğratılabilir.” (Lean, 2015: 301)

İslam Konferansı Örgütü de, 2010 yılında yayımladığı İslamofobi gözlem raporunda Batı’daki İslamofobi ile etkin mücadele için şu önerilerde bulunmuştur:

- Hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik mevcut yasal çerçeve, konunun siyasi sömürüden uzak tutulmasını sağlayacak bir strateji geliştirebilecek bir bakış açısıyla uygulamaya konulmalıdır.
- Teröre karşı verilen savaş Müslümanlara karşı savaşa dönüşmemelidir.
- Müslümanla, siyasi veya toplumsal baskı olmaksızın, maddi refah, kültürel kabul görme ve dini özgürlüklerden faydalanmalıdır.
- Batılı hükümetler, siyasetçiler ve sivil toplum örgütleri, Müslümanlara karşı sergilenen İslamofobik ve ırkçı davranışlar karşısında hızlı, net ve zorlayıcı bir şekilde konuşmalıdırlar. Bu amaçla, daha hızlı bir tepki mekanizması hayata geçirilmelidir.
- Batılı ülkeler, herhangi bir din ve onun bağlılarıncı kutsal sayılan şeylere hakaret ve onları taciz ihtiva eden yayınları ve konuşmaları/sözleri kanunen yasaklamalıdır. Irk, etnik köken ve din temelli ayrımcılık da aynı şekilde yasak olmalıdır.
- Nefret suçları geniş bir biçimde tanımlanmalı ve bilgi eksikliği dile getirilmelidir.
- Genç nesiller için ‘öteki’ne hoşgörü, anlayış ve saygı gösterme hususunda eğitim programları hazırlanmalıdır.

- Hükümetler, ayrımcılık ve ırkçılığın tezahürleriyle mücadele edebilmek için öz- denetimi sağlayacak medya organlarının tesisine yardımcı olmalıdır. Diğer yandan medya kendi işlevlerini sorumlu bir tarzda yerine getirmelidir.
- Sağlıklı entegrasyon politikaları tesis edilmeli. (S. 108 Nihat uzun alıntı ?)

Yapılan yanlışın bütün Müslümanlara ve İslam'a mal edilmemesi gerekmektedir. Müslümanların bu süreçte kendilerini yoklaması gerekmektedir bir nevi mevcut Müslüman kimliğinin İslam'ın gerçekten öngördüğü şekliyle tekrardan yapılandırılması gerekmektedir. (Diyanet Dergisi, Ekim 2012)

SONUÇ

İslamofobi kavramı günümüzde özellikle Batı ülkelerinde hem kavram olarak hem de olgu olarak varlığını hissettirmektedir. 11 Eylül 2001 saldırılarıyla farklı bir boyut kazanan olgu bu saldırı öncesinde 1997 yılında Runnymede Trust raporuyla varlığı kayıt altına alınmış bir olgudur. Dışlayıcı ve ötekileştirici bir yaklaşım olarak ortaya çıkan durum giderek yerini korku ve düşmanlığa bırakmaktadır.

İnsanlık tarihine baktığımızda, insan kendine sürekli bir 'başka', 'öteki' ve bunlara bağlı olarak bir 'taraf' arayışında olmuştur. Aslında bu, insanın varlığının ispatı, 'ben varım' demenin başka bir şeklidir. Çünkü toplumsal bir varlık olan insan gariptir ki hem başkalarının varlığıyla varlığını sürdürmekte hem de başkalarını yok etmekle hayatta kalıp varlığını güçlendirmektedir. İnsanın doğasında olan bu durum kişiyi kendine benzeyenlerle yaşama sürüklerken, kendinden olmayanları dışlamasına, önyargılı davranmasına, ötelemesine ve önünü alamadığında da yok etmesine sebep olabilmektedir. Avrupa tarihine baktığımızda gerek beyaz ırkın siyah ırka yaklaşımı, gerekse Alman Nazi anlayışının Yahudilere karşı yaklaşımı insanın bu özelliğine dair örneklerdir.

Yabancı olanı istememe, farklı olana farklı davranma gibi durumlar giderek Müslümanları istememeye dönüşmüş ve özelde Müslümanlara genelde de İslam dinine karşı bir tepki olarak var olagelmıştır. Bu duruma sadece Müslüman olmayanların oluşturduğu bir korku ve düşmanlık olarak bakmamız elbette haksızlık olacaktır. Bu durumun oluşmasında nasıl ki medya ve siyasilerin kışkırtıcı tutumu büyük bir paya sahipse bazı Müslümanların yanlış tutum ve davranışlarının da bu durumun oluşmasında büyük payı vardır. Özellikle kendini Müslüman olarak tanıtır 'cihat' adı altında terör eylemleriyle anılan grupların Müslümanlara karşı oluşan önyargılarda etkisi büyüktür. Bunun yanında İslam'ın kadına bakışını, Peygamberimizin hayatını, şeriat kavramını diğer insanlara yanlış tanıtan her Müslüman da bu durumun oluşmasından sorumludur.

Erasmus Programıyla gittiğim Almanya'nın Würzburg şehrinde 10 buçuk ay kalma imkanı buldum. Bu süreçte hayatım için her zaman hatırlamaya değer tecrübeler edindim. Katolik Üniversitesinde tek Müslüman olarak derslere katılmanın yanında, dil kursunda farklı milletlerden birçok insan tanıdım. Aynı zamanda da 5 ay boyunca Türk bir ailenin yanında kaldım ve o süreçte okul ve dil kursunun yanında

camide Türk bayanlara gönüllü olarak Kur'an eğitimi dersi verdim. Hem Almanya'daki Müslüman Türkleri hem Alman ve diğer milletlerden insanları gözlemleme fırsatı bulduğum bu tecrübem doğrultusunda gördüm ki maalesef Almanya'da İslam hak ettiği şekilde yaşanıp tanıtılmıyor. Özellikle yeni neslin iki kültür ve farklı dinler arasında kalması İslam'ın yaşanabilirliğini azaltıyor. İslam tam manasıyla yaşanmayıp tanıtılmadığı zaman da müslüman olmayanların önyargıları giderek artıyor. Bu bağlamda yapılması gereken özellikle yurtdışında başka din ve milliyete mensup kişilerle ortak yaşam süren Müslümanlar, öncelikle İslamofobinin varlığı konusunda bilinçlenmeli sonra da insanların İslam konusundaki endişelerini gidermek için elinden gelen tutum ve davranışı sergilemelidir.

2014-2015 eğitim öğretim yılında bulunduğum sıralarda Almanya'nın Dresden şehrinde İslam karşıtı 'Pegida' adında bir grup ortaya çıkmıştı. Medya'da durum çok vahim bir şekilde anlatılmaktaydı. Sayıları fazla gösterilen bu grup aslında Alman toplumunda bir azınlığı temsil etmekteydi ve Alman toplumunun büyük çoğunluğu Pegida'yı desteklemiyordu. Hatta öyle ki " Wir sind Dresden, wir sind bunt." (Dresden biziz, biz renkliyiz.) sloganlarıyla bu grubun desteklenmediğine, Alman toplumunun farklı milletlerden oluşan renkleri ve kültürleriyle bir bütün olduğunu ifade eden gösteriler yapılmaktaydı. Benim de katılma fırsatı bulduğum bu gösteri İslamofobinin çözümü adına yapılabileceklerden bir tanesini dahi olsa temsil etmesi açısından önemliydi. Bu duruma son veren asıl neden ise Başbakan Angela Merkel'in eski cumhurbaşkanı Christian Wulf'un " İslam Almanya'nın bir parçasıdır." sözüne atıfta bulunarak, kendisinin de aynı düşüncüyü paylaşmasıydı. Buradan da anlaşılıyor ki İslamofobi konusunda medya ve siyasiler İslamofobiyi körükleyen tutumlarından vazgeçerlerse durumun halk tabanındaki çözümü daha kolay olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, M. N. (2015). “Avrupa’da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği”, *Akademik Bakış*, C: 8, No:16, ss.275-289.
- Akıncı Çötök, N. ve Taşdelen, M. (2013). “Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies – C:8 No: 6* Ankara, ss.1-13.
- Aktaş, M. (2014). “Avrupa’da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* C:13, No:1, ss.31-54.
- Arslan, H. (2009). “Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 9, No: 1, ss.77-96.
- Ateş, S. (1997). “Önyargı ve İslam” *Kur’an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, Aralık, No: 2, ss.3-12.
- Baysal, A. C. ve Tekarslan, E. (1987). *Davranış Bilimleri*, İ.Ü İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Bekar N. (2018). “Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi”, *Bilge Strateji*, C:10, No: 18, ss.111-142.
- Burkovik, Y. (2013). *Sosyal Fobi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Buehler, A. (2014), “İslamofobi: Batı’nın “Karanlık Tarafı”nın Bir Yansıması”, çev. Mehmet Atalay, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C: 55, No:1 ss.123-140.
- Canatan, K. (Ed.) , Hıdır, Ö. (Ed.). (2007). *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti İslamizm*, Eski Yeni Yayınları, Ankara.
- Canveren, Ö. (2014) “Martin Luther’in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 42 ss.151-164.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*, Evrim Matbaacılık, İstanbul.
- Demirtaş Andaç Madran H. (2012). *Tutum, Tutum Değişimi ve İkna*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Eroğlu, F. (2010). *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ergun, G. (2015). *Öteki’den Düşman’a*, Kanak Yayınları, İstanbul.
- Esposito L. J. ve Kalın, İ. (2015). *21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Alacahan, O. (Ed.), Duman B. (Ed.). (2012). *İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi*, Kemal İbn-i Hümmam Vakfı, Sivas.
- Geisser, V. (2010). *İslamofobi*, Mavi Ufuklar Yayınları, İzmir.
- Gökmen, H. (2010). *Avrupa’da Müslümanlar ve İslamofobi (Hollanda Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Güney, S. (2006). *Davranış Bilimleri*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Hukuk ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı* (2013), T.C Başbakanlık Basın Yayın ve Enf. Gen., İstanbul.

- Hümbetova, İ. (2013). “Dinî Tutum ve Davranışların Oluşumunda Mükâfat ve Cezanın Etkisi”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – IV*, Tübitak Yayınları, Bursa.
- Inceoğlu, M. (2011). *Tutum Algı İletişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kalmar, I. (2018). çev. Handan Öz, “ *İslamofobi yeni Anti-semitizm midir?*”, SetaAnaliz, Nisan, Sayı: 233, No: 27, İstanbul.
- Kaplan, H. (2009). “*Din Psikolojisinde Önyargı Üzerine Bazı Notlar*”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, No: 20, ss.143-157.
- Karacoşkun, M.D. (2004). “Dini İnanç- Dini Davranış İlişisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV* , Sayı: 2, ss.23-36.
- Karslı, N., (2013). “İslamofobi’nin Psikolojik Olarak İncelenmesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi C: 13*, No:1, ss. 75 -100.
- Kobya, M. (2012). *Sosyal Bilimler ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları* Rağbet Yayınevi, İstanbul.
- Kula, N. (2006). "Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *İslami Araştırmalar Din Psikolojisi Özel Sayısı*, C:19 No: 3, ss.511–525.
- Lean, N. (2015). *İslamofobi Endüstrisi*, D.İ.B Yayınları, Ankara.
- Olgun, Hakan (2008). “ Tarihsel Bir Kurgu Ürünü Olarak İslamofobyaya ” , *D.İ.B Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı*, C:44, No:3, ss.31-48.
- Öner, S. (2014). “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni, ‘Ötekiler’ ve Türkiye’nin AB Üyeliği”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi C:13*, No:1, ss.163-184.
- Özerkmen, N. (2004). “ Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi C:44*, No: 2 , ss.247-265.
- Peker, H. (1993) , *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayınevi, Samsun.
- RunnymedeTrust (1997). *Islamophobia A Challenge For Us All*, London.
- Samur, H. (2017). “*Avrupa’nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi*”, Yönetim Bilimleri Dergisi, C: 15, No: 29, ss.147-173.
- Said, E. W. (2008). *Medya’da İslam*, çev. Aysun Babacan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Schnapper, Do. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev., Aşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, A. ve Eroğlu, Ö. (2013). *Davranış Bilimleri*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A. ve Akgemci, T. (2014). *Davranış Bilimleri*, Eğitim Yayınevi, İstanbul.
- Tutar, H. (2013), *Davranış Bilimleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Usal, A. ve Kuşluyan, Z. (2006). *Davranış Bilimleri*, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, İzmir.
- Uzun, N. (2012). *Avrupa’da İslamofobi- İngiltere Örneği*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Uzunçayır, C. (2014). “Göçmen Karşıtlığından İslamofobi’ye Avrupa Aşırı Sağı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C: 2, No:2, ss.131-147.

Yakar, C. (1988). *İnançlar ve Tutumlar Üzerine*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Matbası, Ankara.

Yanarışık, O. (2013). “Yükselen İrkçılık ve İslamofobi Gölgesinde Yaşayan Avrupa Türkleri: Almanya Örneği” , *Yeni Türkiye Dergisi* sayı:54, ss.2911-2917.

Yapıcı, A. (2004). *Din Kimlik ve Önyargı Biz ve Onlar*, Karahan Kitabevi Yayınları, Adana.

Yıldız Yücel, S. (2017). “Avrupa’nın Mültecilerle İmtihanı”, *Seta Analiz*, S: 221, ss.1-29.

Yücel, S. (2012). *İslamofobyaya*, Nun Yayınları, İstanbul.

<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/islamofobi-filminin-cekimleri-almanyada-tamamlandi-377433.html>

<http://www.fairuk.org/intro.htm>

<https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-amerikasinda-irkcilik-yukseliste,UQwiKKWjLki93eAoDpqSCQ,22.03.2018>

<http://www.hasanonat.net/index.php/79-karikatuer-krizi-ve-yuekselen-islamofobi>